

Haladta a' tíz esztendőt már, miolta eltemetve hevernek Debreczennek homokja között a' Csokonay' hamvai: de az ő nem koporsóba való Lelke, nem csak feltördelte sírjának boltozatit: hanem új erőt vévén szintén a' földtől mint a' Hercules egyszeri bajnok társa, maga a' halál által lett halhatatlanná. Hanem, midőn az ő Lelke, neve, 's versei győzedelmessen repkednek most is mindenfelé a' Magyar Ég' boltozati alatt; midőn az ő Lelkének meleg lehellete hevítgeti még ma is az általa megérzékenyült Hunnia fiainak 's leányinak ajakait 's mejjeit: más felől az ő formálódása, az ő körülállásai, az ő történeti 's az ő élete igen kevesektől esmértetnek, egy század mulva pedig talám senkitől se.

Ennek az esméretnek terjesztésére 's fenn maradására való ez a' darab munkátka. De mivel ötet egészen esmerni nem lehet, rész szerént mivel az ő lelke megmérhetetlen, rész szerént mivel az ő körülállásinak sok részei vagy egészen homályban vagynak, vagy csak tökéletlenül tudatnak, (rész szerént mivel én is főképpen az ő vége felé vele csak három vagy negyedfél esztendeig barátságos öszveköttetésbenn lenni voltam szerencsés: tehát itt csak némelly darabok adatnak elő

az ő környülállásának formálódásának életének egészéből, hogy mint midőn ma az Elő-világból, némelly többé nem találtatható Őriási állatoknak Mammutoknak 's a' t. csontjait feltaláljuk: ezen darabokkal hozzá vethessünk, melly nagy volt az originál!)

Csokonay Vitéz Mihály született Debreczenbenn 1773-ik Esztendőbenn a' Reformata vallás kebelébenn. Igaz neve a' mint maga beszélte, Vitéz volt, és Csokonay csak azért ragadt reá, mivel az Elei Csokonából a' Somogyból szakadtak Debreczenbe. Az ő édes Attya Csokonay József nemes személy, 's e' mellett egy olly elkészült Chyrurgus vólt, hogy a' Doctorok megegyezésével Debreczenbenn sokszor Doctori szolgálatot is tett, sőt a' mi nem keveset jelent a' nagy hírű Plenchnek levelező Baráttya vólt. Édes Anyja Diósze-gi Sára Debreczeni Tanácsbéli ember Leánya, egy a' maga sorsán fellyül pallérozott okos, rendszerető, és ezenn fiához különösen gyengéded 's Sympathiás Asszony volt.

Illyen Szüléktől származvänn, formáltatvänn, neveltetvänn Csokonay Mihály, ha a' Léleknek minémüségai 's ereje által mehetnek a' származással egygyütt a' gyermekekbe, mint a' Testé: már nem olly egészen megfoghatatlan az ő lelke. Kisdedi állapottyáról egyéb ide tartozót nem tudok annál, a' mit az anyjától hallottam, hogy már az ABC. tanulására olly erőszakossan vonattatott tudni kívánó Lelkétől, hogy eltördelt seprő kórokból rakta azt ki magának a' földre, és a' vén

Pythágorás módjára a'porbann mathemátizáló Lelke ezen négy esztendő forma gyermeknek egy két méla jádzással keresztül esett azon minden böltességnek csudálatos Elementumánn, mellyen az Europai gyermek rendessen két, három hónapig, a' szük fejű Chinai pedig ötven, hatvan esztendeig tölti idejét. Az emberi Léleknek több meg nem fogható különösségi közzé tartozik ez is, hogy az olvasásnak legelső Elementumit tanulván a' gyermek, ámbár még ezekből sem gyönyörüséget, sem hasznót nem lát, még is már a' nagyra termett elme mintegy előre való érzésből (Ahndung) ezeket nagy kívánsággal kapja, és az ezekenn való kapás bizonyos gyaníttató-jele (Prognosticonja) a' tudni kívánó elmének.

Nem maradt ez a' kised Csokonay tanulásra való vonattatása észrevétetlenül az ő gondos Szüléitől, és már öt esztendő korábann az édes Anyai ölből általadódott az ő előtte sokkal édesebb Mú'sák' ölébe, kik a' Gratiákkal fogtak kezét ezen csemete Léleknek formálására. Kár hogy ezen legtöbb figyelmetességet érdemlő szakaszábann az ő bimbozó Lelkének, igen keveset tudunk annak kifejtegetődzéséről. Ennyit mindazáltal bizonyossan fel tehetünk, hogy Buday (Ferencznek és Ésaiasnak, Fodor Ger'sonnak), és Kovács Jósefnek (kik közzül a' két első magános, a' két utolsó pedig az Rhetorica és Poëtica Oskolábann közönséges Tanítóji voltak), mester kezei alatt ez a plánta el nem cse-nevészett, és görbe vagy természet ellen való növéshez nem szoktatódott.

Ezek mindnyájan meg egygyeznek Csokonay felől abbann hogy az ő elmébéli tehetségi szépek és nagy reménységgel biztatók voltak. Nevezetessen TT. Kovács József Úr, kinek szép Lelke már akkor ugyan azon nemű tüzrel égett, mellyel a' Csokonayé gyúladozni kezdett, 's ezen Tanítvánnnyával Poëtai Contactusba, illetődésbe jövé, a' két sympathiás láng öszvetsapott) következésképpenn két tekintetbenn is competens Biró, azt írja ő rólla: „Né, hai b. e. Csokonay Mihály kezem alá jött, nekem a' Poësis tanulására 1785-k esztendőbenn Martius 17-n száz huszonötöd magával. Nekem volt hát első szerentsém, az ő Poësisre született nagy elméjét formálnom, és kitakarnom az abba lappangó tüzet, melly idővel olly gyönyörű Illuminatiókat mutogatott a' Magyar szemeknek. A' legelső verseiből mellyeket írtt, mindjárt észrevettem azt a' különös Geniet, mellyet osztán egész esztendeig, míg tanítottam, mind inkább inkább be-tsültem és dítserem. Az ő versei mindenkor könnyen folyók, és inkább természetiek mint mesterségessek voltak.“ TT. Fodor Gerson Úr (hasonlóképpen azt írja rólla, hogy közönséges Tanítóságábann csak egy tette Csokonaynak kétséges az elsőség' pálmáját: de előlle egy is el nem kapta, és azt mint Atticus a Lovasi rangot mind végig megtartotta. A' hír azt beszéli felöle: hogy, mikor egyszer Poësis tanuló korábann, az apróbb oskolákra vigyázó Professor, az ő oskolájokba menvén, verseket olvastatott volna, Csokonay olvasván a' magáét, a' Professor tölle el-

kapta, és elragadtatva szaladt ki Kollegáihoz, hogy lássák azt, a' mit ő talált.

Kezdettek ugyan is már ekkor bujálkodva bujni ki az ő Lelkének némelly szerencsés csiráji, mellyek nagy termékenységre mutattak; nevezetessen a' képzelődés, vagy a' felvett tárgyra való rá fekvése az ő egész Lelkének, úgy elfoglalta őtet, hogy már Poësiszt tanuló, az az tizenkét esztendő korábann, a' mint T. Kovács József Úr írja felöle, kivált mikor personificálni (személyesíteni) kellett, el lévén merülve a' maga mélységes meláncholiájábann, sokszor ha megkérdeztetett is, nem hallotta. Ide tartozik az is, a' mit közönségesen beszéltek felöle a' Kollegyiombann, hogy éjtszaka a' maga különös szobátskájábann gondolkodván, a' képzelődés által maga elébe állított dolgoktól, mint jelenlévöktől megijjedt, és azért, mintegy rettegve szaladt a' Kollegyiom strásákhoz, hogy prücskeit fejéből kiverhesse.

Hasonló nagy vólt az ő emlékező tehetsége is. T.T. Kovács József Úr írja ismét felöle, hogy egy Repetitorra, melly minden Szerdán, Szombaton esett, egy folytába száz verset is minden megakadás nélkül elmondott Virgilból. Talán legkevesebb időt fordított tanuló társai között a' könyv nélkül való tanulásra, még is többnyire ő tudta legjobban a' ki hagyott letzkét. Az ő könnyen tanulását, minden Tanítói dítsérték, 's minden Baráti esmérték, melly könnyen tanulás résszerént az ő elméjének könnyen fogásából, résszerént pedig az ő tanulásra tú-

dásra való erőszakos vonattatásából származott. (A' mit T.T. Fodor Gerson Úr ír felöle, olly különös ritka dolog, hogy más tanítványról, 's más tanító' szájából alig hinnénk: hogy Csokonay már Rhétor korábann több mint Rhétor volt, mivel magától ollyan tudományokat tanult, mellyeket Tanítója nem tanított. Tizenkét, tizenhárom esztendő gyermekeknek a' maga rendes tudománnyán kívül ujjat és tudományt tanulni, ez egy más nemesebb tekintetbenn csaknem olly különös tüneemény, mint mikor a' bőltsöbe fekvő Herculestől a' kigyókat kettésével szaggattatni látjuk.

Tellyességgel el nem lehet halgatni, továbbá mivel minden Tanítóinak 's másoknak is egész életébenn különösen szemébe tűnt, az a' nagy elevenség, tűz 's Actori tehetség, mellyel ő már gyermek korábann, a' beszéllő, 's tselekvő személyeknek, minden indulatit, magok viselését, cselekedetét, 's egész módját, szokását a' bámulásig követni tudta, nagy korábann pedig, mikor valamit beszélt, vagy elő adott, az egész társaságnak szemét 's lelkét magára ragadta. Mikor ő tanuló korábann közönségessen beszélt (declamált) az egész iskola füllé vált, és egy Examenben a' T. Fodor Úr szava szerint, „Egy nagy tekintetű Patronus azt az ítéletet hozta Actiója felől, hogy már az „Theatrumon is sok volna.“ Azt pedig említenem se szükség, hogy ez a' test által véghez menni szokott Actio, nem a' testnek; hanem a' Léleknek, kivált az

elevenen 's Energiával érező Léleknek tulajdona.

Ezekkel a' szerentsés csirákkal egy-szersmind 's egy töről mintegy hajtott ki az ő Lelkébenn egy mind ezeknél termékenyebb csira, a' szabadság szeretete, mely a' felsőbb rangú Talentomokkal egy testvér: Par nobile Fratrum. Ez ő nála először tsak a' képzelődésbenn, az Ideákban, ezeknek öszve rakásábann gondolkodása módjábann álván; azután által ment az ő egész maga viselésébe, cselekedetibe 's lett az ő Lelkének egy legeredetibb caractere, bélyege. Már tizenkét esztendőskorábann, mikor a' Poësiszt tanulta, olly erőbenn adta ki magát ez a' megkötetlenségre való vonszódás, hogy szemes Tanítója T.T. Kovács Úr ezt észrevévén, kén-telennek látta magát megengedni néki, hogy ne akkor írjon verset mikor annak órája, hanem mikor a' kedve eljön; azután pedig azt is, hogy egy órával későbbben menjen iskolába mint más, hogy magát kialudhassa, melly mind a' kettő egészen szokatlan kedvezés vólt, és a' mellyet ő úgy fizetett vissza, mint azok a' nemesebb gyümölcs nemű plánták, mellyek nem minden esztendőbenn teremnek; hanem a' bővség' híjját fáinságokkal pótolják.

Illyen szerencsés vólt az a' Naturel, (természeti ajándék) mellyel Csokonay született, és azután a' Músáknak, a' Grátiáknak, 's ezekkel együtt a' derék Tanítóknak keze alatt hasonló szerencsével kifejtetett, formáltatott és öregbítettet. Ha többet nem tudunk is ezen gyermek

felől: már egy ilyen tanulni 's tudni kívánó tüzzel, egy ilyen eleven, 's termékeny képzelődéssel, egy ilyen erős emlékezettel 's könnyen fogó elmével, egy ilyen Actori érzékenységgel 's előterjesztésbéli ajándékkal, egy ilyen szabadsággért élő haló Lélekkel szerencsesített Talentom mitsoda boldog jövődöt nem ígér a' maga Századjának!

Úgy tetszik mindazáltal, hogy sem eddig kissebb tanuló; sem ezután Deák korábann nem esmértetett ő annyira, 's nem tartatott tanuló társai közt olyan kitetszőnek, mint a' hogy érdemlette volna. Míg az ő tanuló társai egyenesen mentek az ország útján, a' magok czélja felé: az ő virágokkal foglalatatoskodni 's esmérkedni szerető, 's csak a' tört útonn és a' mások nyomán menni restellő Lelke kicsapott két felől az útfélékre, hogy virágokat szedjen, idegen esméretlen dolgokat lásson, hegyet, völgyet, új vidéket járjon, vagy csak hogy magát múlassa, 's innen a' már nagy idő miatt nem igen élesen látó nyáj vezetői vagy a' még egészen fel nem nyílt szemű nyáj társai őtet aludni vagy restolkedni, 's a' többitől elhagyattatni gondolták. Ezen gondolatbann annyival inkább megerősödtek, kivált az ő Tanítói; hogy néki némelly közönséges Letzkék' járása nagy ellenére volt, 's mikor csak módját ejthette, azokat elmulatta; sőt Theológiát tanuló Deák korábann olyan kevéssé Theologusi gondolatra vetemedett, hogy egy hosszú Instántiájábann azt kérte Theologus Professorától, engedné el néki ezen Theologiai

Letzkék járását. Ezen kérésnek egy pár olyan következése lett, melly az ő egész életére kiterjedt. Eggyik, a' mit minden ember könnyen lát, ez, hogy belé esett, kivált az illető Professor előtt abba, a' minek mint legnagyobb gonosznak elkerüléséért egy régi Tudós, a' mint hallottam, így könyörgött mindennap: *Ab odio Theologorum libera me Domine!* annyi-
val inkább, mivel az ő szívének együgyűségébenn annak Theológiáját homályosnak, tuskésnek, szövevényesnek mondotta kérő Levelébenn: *Hinc illi prima mali labes, hinc semper Ulysses criminibus terrere novis, nec requievit enim, donec — — —*

Másik következés ez, hogy ez az Ifjoncz Genie, melly mint az erdő zugollyábann senkitől nem csudáltatott virág, még eddig nem esmértetett, ezen szép 's megvilágosodott Lelket mutató Instántziája által észre-vétni, 's figyelembe jönni kezdett. T. T. K. Sebestyén István akkori egyik Professor Úr azt állítja, hogy „az „abba lévő igaz Classicus Deákság, és re-
„mek tiszta Philosophusi érett gondola-
„tok“ ötet bámulásba hozták, mivel azok az egész Kollegyiumi Ifjúság tehetségét (capacitását) ő előtte meghaladni láttattak, és a' homályos szövevényes Theologia mellé egy igen kedvetlen árnyékú parallelát vonták. Elég az hozzá, hogy megúnván ezen mindennapi eledelt, mind ennek készítése módját az ő originális Lelke maga keresett magának az ő természetéhez való táplálást. Méltó meghallani az ő methodussát ebbenn: Ő, a' mint fellyebb mondtam, a' közönséges Lecz-

kék járásával nem sokat gondolván, összeállott egynehány talentomos barátjával, hogy egymást köszörüljék, tökéletesítsék. Melly így esett meg. Kiszabtak először mindeniknek magok között egy nyelvet, hogy azt tanulja meg. Neki esett az Olasz' mikor még se Németet, se Francziát nem tudott, és gyakran nagy részvétellel beszélte, melly nehezen tudott boldogulni, nem kapván olyan Olasz Szókönyvet, melly az ő előtte egyedül esmeretes Deák nyelvenn magyarázná az Olasz szokat, míg végre, az ő kérésére a' Venetziái Könyvnyomtató nem küldött. Megtanulván mindenik a' reá kimért nyelvet, Tudós Újságot (Litteratur Zeitung) járattak. Ebben látván az új Könyveket rostálgattatni, 's azoknak foglalatját előadatni: a' jobbakat közönségesbe meghozatták, 's az olvasásra annak adták magok között, ki annak nyelvét értette. Így szabták ki mindenre az olvasni valót. A' mikor osztán valamelyik a' maga könyvét elolvasa, 's kisummázta: összegyültek, 's ezt a' rövid summát egymás előtt elolvasták. Ezzel azt nyerték, hogy mikor közölök mindenik csak egy könyvet olvasott is el, mind annyinak a' velejét tudta, a' hányan voltak a' társaságban. Melly szerencsésen talált Methodus ez, mind a' vetélkedés felserkentésére, mind az elmének gazdagítására, köszörülésére 's az ítélelhez való szoktatására! Így a' maga csendes homályyában munkálkodván az ő Lelke mint a' mély víz: ezen egynehány Pajtásin kívül a' mint mondtam, nem csak az ő Tanítói; hanem magok az ő tanuló

társai is, nem esmerték őtet annyira, mennyire érdemlette, és arról az oldalról, mely őtet főképpen tiszteletre 's betsületre méltóvá tette volna előttök. Tsak holmi különösségei voltak azok, melyek többnyire mindenk előtt tudva voltak, p. o. hogy ő rendesen éjszakánként nem aludt, hanem nappal; hogy ő valamely tárgyon, mely őtet egyszer magához rántotta, felettébb soká tudott mélézni; hogy ő ottan ottan sírni szokott, hogy ő másokat igen elméssen rászedni tudott, hogy ő mások előtt meg lábolthatatlan szorultságibann, olly mesterségessenn segített magán, és másokat holmi ártatlan galibákba úgy belé ejtett, mellyen mindenk bámultak és nevettek, hogy ő úgy értett valaminek fainúl való elcsenéséhez, hogy azt maga Merkur se könnyen követhette volna; hogy ő a' maga furtsa Anecdotumival, mellyeket inkább maga tsinált, mint másoktól tanult; Historiácskáival, mellyeket inkább úgy mondott el a' hogy illettek volna megadni, mint a' hogy megestek; elmés találmányival, gyermekeskedéseivel, játékok indításával, ujjítságával, eleven elő adásával, mellyért őtet Ormos Professzor Úr tanuló társai' tzimbalmának írja, hogy mind ezzel olly kedvet, olly elevenséget gerjesztett a' társaságban, hogy szükségesebb volt ő a' mulattságra, mint a' bor, és muzsika, és ő nálla nélkül jó kedv nem is lehetett. † Pattantak ki mindazáltal olykor olykor némelly Poëtaí szikrák az ő Lelkéből; mellyeknek eleven tüze, minden szemeket magára vont, és a' mű-

Iatsághéli enyelgések, tréfák, Intriguék, felserkentették őtet holmi olyan Versezetekre, melyek mély bényomásokat tsináltak, hírbe kezdték hozni az Ifjúságnál, és öszve vetvén a' fent említett remek Instancziával, azt okozták, hogy ő hét esztendő Deákságában 1794 ben a' Poësis tanuló Ifjakkal közönséges Tanítójává tevődött.

Vidám volt feje felett az Ég, és mosolygott lába alatt a' tenger, midőn ő ezen hajókázásnak indult: de még alig volt felén útjának, mikor hajótörésre komorodni kezdett mind a' kettő. Fél esztendőig tartott csak ez az ő közönséges Tanítósa: de ezen rövid időbenn el voltak hintve csak nem mind azon környülállásoknak, szerencsének, szerencsétlenségnek, hírnek, névnek, megvettetésnek üldöztetésnek magvai, melyek őtet érdeklették rövid ideig tartó életében.

Elkezdte ő és folytatta a' közönséges Tanítósa azzal a' különösséggel tartózkodást nem esmérő Lélekkel, és originálitással, mellyel eddig való életét: de nem hasonló szerencsével. Az ő különössége megtettzett mind a' tanítás', mind a' Tanítványival való bánás - módjában. Az mindjárt különös volt benne, hogy ő éjszaka nem aludván rendszeren, csak az óra elütésekor, mikor már tanításra menni kellett, költetett fel ágyából, a' honnan többnyire minden előre való készülés nélkül, 's félig borzassan jelent meg az Oskolájában. Még különösebb az, hogy a' Debreczen' vidékinn idegen Peripatetica Methodust hívta vissza a' Görög

kertekből, és inkább mezőn, vagy legalább az oskolájábann sétálva tanított, ment aluszékonyan a' Katedrábann ülve. Legkülönösebb pedig és egészen remek volt az ő előadása, kivált a' Poëtai Historiák bann. Külömben se tudván actio nélkül beszélni, a' felvett személy minden szavainak, cselekedetinek, magaviselésének, mozdulásinak, felgerjedésének, vagy meghunyászkodásának, dühösségének, rímánkodásának, nyájaskodásának a' szakasztott oda illő tónust, tagmozdúlatot, ábrázat alkalmaztatást, hangváltoztatást úgy megadta, hogy maga Jupiter, ha a' maga méltóságát, Márs a' maga tüzeit Csokonay által követni látták volna magokat, meg nem szégyenlették, vagy Momus is azok ellen kevés kifogást tett volna. Illy tüzzel, illy elevenséggel, most méltóságossan, majd nevetségessen, most felháborodva majd lecsendesedve beszélvén, tanítván ő: a' követett személyeknek mind charactere, mind egész históriája's természete Tanítványi fejében egyszerre megragadt, 's az ő Tanítványi a' helyett, hogy a' hideg leczkéktől idegenkedtek volna, az ő Oskolájába mint Theatrumra egymást törve mentek.

A' Tanítványival való bánás-módja is egészen különbözött attól, melly ott szokásba volt. Egy 21. esztendő Ifjú inkább barátinak hitte az ő vele csaknem egyforma idejű Ifjakat, mint Tanítványinak. Együtt sétált, mulatott, jádzott, és hogy semmit el ne titkoljak, gyakran a' tartózkodást nem esmerő barátságnak érzési között, együtt is pipázott azok-

kal, sőt, legalább a' mint vádolták, együtt is ivott. Bizonyos az, hogy egykor a' borról lemondván, egy igen elmés pompával és versel Bachust elbűsúztatta, és Tanítványival eltemette; de abból, hogy a' Bacchus temetésén együtt voltak jelen, nem következik, hogy annak Templomába is együtt jártak volna. Ez szint' olyan elmés tréfa volt, mint az: hogy mikor azután ismét bort ivott volna, és azért ötet kúrolták volna, magát azzal mentette: hogy a' Lelke azután is haza járt. Eppen ez a' Tanítványival való barátságoskodás' mézze volt az, mellyből készült az ő számára a' méreg, hogy ötet megölje. Legalább az ezen méregtől való undorodás annyira ment ő benne, hogy a' Kollegyiumot többé ki nem állhatta, és attól a' jövő 1795-dik esztendőben végképpen bútsút vett, melly nagy és fatalis lépésnek eredete ez:

Az ő czeremoniás törvényekkel nem sokat gondoló Lelke, és tanítványival való nagy barátságoskodása már régen idegenkedésbe hozta volt maga eránt az alsóbb oskolákra vigyázó Professort. Nevezetessen egyszer a' mondott Esztendőben Karátson felé Csokonay némelly kedvesebb tanítványival a' városhoz közel lévő nagy erdőbenn sétálván 's pipázván, történetből a' Classium Inspectorral öszvejött. Ez, a' mint mondják, valamelly könnyen ingerelhető állapotbann lévén, 's a' Csokonay Tanítványinak észrevett pipázásán, 's talám a' kevés tiszteletenn is, mellyet ezek neki adtak, indulatba jöven mérgecssen kezdte megtámadni mind Cso-

konayt, hogy a' pipázást megengedi, mind Tanítványit, hogy azt cselekedni mérésznék. Csokonay a' jelenlévők beszéde szerint a' sárt elég sokáig kiállotta, hanem egyszer az ő könnyen gyúladható természete is lángot kapván, a' két össze harapodzó lángból olly Trojai tűz lett, melly ezen Eneást a' maga Hazájából

Per varios casus per tot discrimina rerum új földre kergette, hátán vivén a' maga Isteneit, kiknél egyebet a' tűz alól ki nem ragadhatott. Nevelődött a' tűz azzal is, hogy ezen egymástól való kevéssé barátságos megválás után kevéssel Csokonay valamelly Dalt fuvatott el az erdőnn mulató tanúlóságnak szokása szerint, mellyet a' felbosszontott Professor egészen magára vett.

Ebből a' lett, hogy Csokonay az Oskolai Szék eleibe czitáltatott, és az ő bűnéinek hosszú laistroma szerint, - addig is, míg azoknak méltó büntetését elvehetné, Tanítóságától felfüggesztetett; Külömben mivel a' Karátsony-Innep jelen volt, az Innepi prédikállásokra a' szokás szerint kibocsáttatott.

Nevelte ezen bűneit Csokonay azután azzal is, hogy Karátsonyba Innepre menvén, haza nem jött a' szokott időre, hanem oda maradt Húsvétra is, és azután haza jövéen, mikor gondolatján kívül észre vette vólna, hogy még a' dolog el nem múlt, és ezután akarják rá-mára vonni érte; önként elbútsúzott a' Kollegyiomtól a' mint oda fellyebb mondódott. Követte őtet ezen Kollegyiom kimulása után min-

den Kollegyiomi Anathema's Maranatha, a' midőn az öszvegyülekezett Ifjúság előtt nem csak ő: hanem azok a' Baráti is, kik ő vele társalkodni, vagy az az ajtón-álló Deák, ki őtet bebocsátani mérészlené, a' Kollegyiomból örökössenn kicsapottattaknak kihirdettettek.

Itt erőszakossan tolja magát a' Lélekre a' Reflexio. Ez az egy most elég légyen: Bizonyos, hogy ha Csokonayt akár azon Institutum szoros törvényi, akár más liberalis nevelés módja szerint ítéljük is meg, kimenteni egészen nem lehet: mert ha csupa czeremoniás törvényeknek vetjük is magunkat alá, már csak azért is, hogy azoknak magunk adtuk magunkat alájok, azokat megtartani tartozunk: de más részről szint olyan bizonyos az is, hogy a' törvénynek megölő betűinn egy kevéssel túl menvén: mivel minden nevelő Institutumnak czélja az, hogy nem csak a' hajlékony, hanem a' bőv nyerseség miatt könnyen törő vesszőket is ne erőszakkal ketté törje: hanem kímélő kezekkel meghajtsa, a' makattságot, és vadságot a' szelídség principiumi által könnyen engedővé tegyen, bizonyos lévén mondom az is: egy olyan Genie eránt mint Csokonay inkább ezen utolsó bánás módjának lett volna helye mint az elsőnek, annyival inkább ha még az is kérdésbe jöhet, hogy bűnös volt é ő valósággal vagy nem? és legalább abbann a' grádicsbann, a' melybenn büntetődött? Legalább T. T. Kocsi Sebestyén Úr, ki a' kérdésbenn forgó Professorral az erdőn 's az egész történetenn jelen volt, a' mellett állott

állott akkor is a' Felperesnek elég boszúságára, a' mellett áll most is, hogy ő az emberbenn semmi bünt nem talált, a' mi igazságosan a' dolgot annyira vihette volna. Illyen értelembenn volt akkori Superintendens b. e. Hunyadi Ferencz Úr is, ki a' felbosszantott Professor haragjának, és a' friss történet hírének letsilapodását várván, a' Csokonay dolgának végső megítélését Karátsony előtől fogva Husvét utánnig huzatta. Elég az hozzá, a' Törvény kijött. Jerusaleml Jerusaleml

Így tehát ez a' vidám reménységgel biztató plánta, éppen midőn a' terméshez készült volna, egy zordon szélvész által gyökerestől kifatsartatott. Így ez a' nap felé a' magasságba tartó Sas a' maga rész repülésének közepette egy véletlen menykő által a' porba lecsapattatott. Ez a' szerencsétlen Ifjú számkivetteten hazájából, megfosztatván Músáitól, elhagyattatván barátitól, szaggattatván fájdalmától, elborítottatván a' szégyentől, elbújdosott sírni és halni, mind a' Kollegyiomból, mind Hazájából, vérhedző oldalábann vivén mint a' megsebesített szarvas a' halálos ívet, és fájdalmától 's szégyenétől vagy megemésztetni, vagy leg alább abbann a' porbann örököszen maradni gondoltatván, mellybe őtet a' szerentsétlenség menyköve csapta. De másképpen tetszett a' versek Istenének. Az ő elasticus erőss Lelke annál nagyobb erővel pattant vissza a' földről a' magosságba, mennél nagyobb erővel vágattatott ahhoz. A' lévén a' végzés felőlle, hogy őtet a' mint maga szólt a' szélvészek mér-

gei, és a' menykövek durrogási rázzák magassabra mint a' hegy-tetejénn álló fákat: magok a' nyomorúságok által verekedett ki a' nyomorúságokból, a' porból, a' földi dudvák közzül.

Itt kezdődik igazánn az ő élete, az ő Emberi és Poétai Epochája. Ez az Esztendő húz határt az ő gyermeki 's emberi ideje közt, a' gyermek Csokonay 's ember Csokonay közt. Ezen időtől fogva kell hát ötöt különösebbenn szemmel tartanunk, ha ötöt közelebről esmerni akarjuk.

Kibújvann mint tavasszal a' megifjodott kigyó az ő Kollegyiomi bőriből: új világ kezdett elterülni az ő szemei előtt. Ezen új világban új Elementumokra, új rugókra kapott, új tárgyakhoz köttetett, az ő egész Lelke 's figyelmetessége, melyek ötöt új Teremtéssé tették.

Úgy lévén mindazonáltal az oskolából való kijövetelének idején mint az a' régit, kinek békához szokott lábairól m. u. a' vas levéttetik is, úgy jár mintha a' láb bilintseket most is hordozná, és bagoly szemei az egyszeri világosságot ki nem állhatják: ő is először sem az egyszerre rohanó világosságot ki nem állhatván, sem egészen magát függetlennek képzelni nem tudván, e' mellett jövődöbéli élete módjáról is gondolkodván; ismét Oskolai, de nem többé oly kemény fenyíték alá adta magát, és S. Patakra költözvén a' Magyar Törvény' tanulásához fogott Apollónak nem kevés hosszúságára. Az ő szép elméje, kedves társasága, a' maga idejéhez képest ritka tudománya, elevensége, kellemetes Versei, és az új Tu-

dománybann való szép előmenetele, egyszerre nagy esmeretségbe, 's hírbe hozták őtet új Tanuló társai közt, néki Barátokat szereztek, és ezen felserdült Crassus háza soha se völt üress vagy a' Törvény eránt tudakozódóktól, vagy az ő barátságáért esenkedőktől. Egy szóval Csokonay lett itt is rövid idő alatt a' legnevezetesebb Tanuló.

De itt sem látvann magát egészen a' Debretzenyi befolyáson kívül; rész szerint a' Just is természetéhez valónak nem találvann: nem sok idő múlva vég bútsút vett Pataktól, Pataki Barátitól, és már egyszer hajó-törést szenvedett, Geniéjének deszkáját megragadván, mint a' kis csónakba ülő Caesar a' szerentse mély Oceanjára ereszkedett.

Sic tristes affatus amicos:

Quo nos cumque feret melior fortuna parento

Ibimus o Socii Comitesque

Nil desperandum Teucro Duce et auspice Teucro,

Certus enim promisit Apollo

Ambiguum tellure nova Satamina futuram

Horat,

Somogy völt a' Latium, hová az ő csónakját a' fatum igazgatta Komárom a' Carthagó, melynek révpartjánál kikötött, és ezenn Carthagóbann Lilla a' Dido, ki ezenn üldöztetett (Csokonay) Vitéznek jó szállást adott. Ugyan is mindjárt a' Somogyság felé való utazásabann Komárombann kapott ő szerentsére, egy oly tsudálatos kettős erejű flastromot a' maga sebének, mely az ő régi sebet, egymás új

sebnek nyitása által gyógyította. A' Lilla, kire itt egy eddig nem esmert, de ezután egészen ölthatatlan tüzzel gyúlt fel az ő minden érzékenysége: ez az édes méreg oly antidotum (méreg ellen való) lett a' bevett méreg ellen, mely őtet a' haláltól új életre hozta. Egy felől tehát oldalábann hordozván a' halálos, más felől szívébenn az élet-adó nyilat, a' Lilla nyilat, elvonta magát a' Somogyba, hol az ő érzékeny lelke másfél esztendeig való lakásábann szüntelen a' maga vett egy pár mély sebeinn tépelődven, utoljára az idő, a' Reflexio, 's az ő jövőendő környülállásinak ereje által, ezek oly eredeti 's fenék benyomásokat tsináltak az ő gyenge Lelkébenn, mellyek szerint az egészen formálódni kezdett.

T. i. a' Kollegyiomi méltatlanság által felingerlett érdem által való nemes bosszuállás' kívánsága, és e' miatt az Emberektől való néminemű iszonyodás, továbbá az az új termékeny tűz, mely már egész erőbenn lángalt az ő mejjében Lilla gránt; eggyütt azzal a' legeredetibb tulajdonságával az ő Lelkének a' szabadság szeretetével; ezek oly három formáló erők voltak az ő Lelkébenn, mint az Embryokbann lévő eredeti erő az állatokbann (nisus formativus) mely azoknak ez vagy amaz tökéletes állattá való formálódását, minden állati erőknek egész Systemáját regulázzák, meghatározzák, és az állatot ez vagy amaz specificus állattá teszik. Ezek fundálták 's határozták meg az ő jövőendő lelki, erköltsi Poëtai characterét 's egész lételét, és ezek

nélkül Csokonay nem lett volna Csokonay.

Az első nagy, nemes, derék tettekre, érdemek cselekedésére ösztönözte őtet, mellyek által egész Hazája előtt megmutathassa ellenséginak, hogy másféle bánást érdemlett volna tőlök, és azt, hogy nem tették őtet semmivé, a' mint akarták volna; ezenkívül csinált benne némű-némű bizodalmatlanságot, húzódást az emberektől, a' társaságokbann való meg-
unatkozást 's holmi rossz óráibann az emberek ellen való kifakadást, panaszolkodást, azoknak kerülését; a' második vagy is a' Lillához való szerelme szülte ő benne azokat a' virágos, felsőbb tartományi Ideákat, képzelődéseket, mellyek az ő Lelkének szüntelen paradicsombann való lakását, higabb 's mennyeyebb levegővel való élését árúlják el, azt a' jó kedvet elevenséget, gyönyörködést, mellyet ő benne lehetett látni, valahányszor ő az ő meghitt két három Barátnak karikájában volt, vagy Lilláról írt és gondolkodott; mind a' kettő pedig azt a' felettébb való érzékenységet, mely szerint őtet mind a' szerencsés, mind a' szerencsétlen történetekbenn való részvétel a' könyhullatásig meg tudta indítani; a' harmadik vagy is a' szabadságnak, függetlenségnek szeretete tselekedte benne azt, hogy ő vele kényszerítéssel sőt reá beszélléssel is nem igen lehetett bánni, hogy ő sem hivatalokhoz, sem valamely mástól kiszabott munkához, órához, terminushoz való köttetést, audentiát, udvarlást, hideglátogatást ki nem álhatott.

Minekutánna ekképpen rész szerént az ő környüállási által újra teremtetett, rész szerént önnön maga ez a' Genie újra teremtetette volna magát, nem állott meg az ő egésszet szerető Lelke a' félig véghez vitt munkánn; látta hogy nem jó neki magábann lenni: hanem egy az ő Ideáljának megfelelő Világ kell, mellybe a' maga tökéletességit kiadhassa, és a' melybe minden kedve betellyen.

Egy részről t. i. az ő szerencsétlen esetenek keserves emlékezete elundorítván 's erőszakosonn vissza vervén ötet ezen már nem véréhez való reális Világtól, mely ő előtte pokollá vált; másfelől az ő Lillához való szerelme rózsza kötelekkel vonván ötet egy bódogabb Világhoz, mellyet ő a' mennyei paradicsomnak hitt: az ő szabad Lelke követvén e' kettőt, egy Gigási lépést tett, 's Archimedesként kivetvén a' régi világot sarkából, ezen Repulsiva 's Attractiva (ponttól futó, pontra tartó) erőkből egy Dynamicus új világot teremtetett az Aesthesis Törvényi szerént a' maga képeire és hasonlatosságára, mely egészen más formájú volt mint a' valódi; vidám mint az örökös tavasz, mosolygó mint a' Gratiák, szelíd, kedves, könnyű mint az ő képzeleti, új, szokatlan, rendkívül való Scénákkal tarkálló, bájoló mint a' Tündérek tartománnya, hasonló ártatlanságára nézve amaz új Edenhez, melybe még kígyó nem vólt, eredetére nézve amaz ötet teremtő Geniehez, mely már a' földi keserőségeit felejtteni kezdvén ott fenn az ő Ideál világábann vidámon repkedett.

Ezt az új világot, hogy igazán Poëtai legyen: az ő Künstler Talentoma hozzá illő eszközökkel rakta be, mellyek vagy vadonnat újjak voltak, vagy ezen realis Világnak szépiből kiszemeltettek, 's az újba által ültetődtek. Virág, galamb, tavasz, Grátiák, Lilla, csók, szelíd nyáj, zöld barlang, csergeteg, szép képzeletek, megelegetés, erkölts, szerelem, barátság, tréfa, kedves érzés, ezen ártatlan és kedves dolgokból áll az ő Világa. Ezekbeminde életnek lehelletét lehellett Ő, és mikor ezen Világban valamely csonkaság esett, egy virág elszárad, a' nap elbúvik, a' galamb elrepül, Lilla komort, vagy gyánúst pillant 's a' t. ezeknek ő vele edgyütt mind sírni kell, 's mikor ő örül, mindennek örülni, egyszóval az ő egész Világának, minden ő állapotibann, indulatibann részt venni.

Ezen Poëtai Világban fűrt, faragot, épített, rontott, átsotskodott, dolgozott, ebbenn lakott ő mindenkor mint Jupiter a' maga Olympusában, és ha ritkán megjelent e' földön mint vendég, meglátván egy hadakozást, egy igazságtalan elnyomatást, egy csalárdságot, egy kevély megvetést, nyomorúságot, Fanatismust vagy a' temető felé vetődven, rémülve fut vissza a' maga Világába, hol ezek nintsenek.

Ez az ő fejében való formája a' Világnak által ment az ő minden munkáiba, az ő Ideáiba, gondolatiba, képzelődésibe, az ő érzésibe, Sympathiájába, Antipathiájába, szívébe, az ő barátkozá-

sába, magaviselésébe, életébe, egyszóval az ő egész characterébe.

Ere az ő Ideál Világának kapta formájára volt ütve különösen az ő szobátskája Debrecenbenn. Az ő Annyának voltak több szobái: de néki nem esett jól ezekben lakni; mert ezekben nem látta a' maga lelkének constructióit, Symmetriáját. Hanem épített ő úgy szólván maga tulajdon kezeivel, 's lelkével egy szobátskát, vagy is inkább tsak építeni kezdett. Ebben képzelte ő realizálódni a' maga világát, itt volt ő egészen a' maga Elementumában. Mitsoda megelégedéssel beszélnék a' felfelé óhajtozó Lelkek, vagy a' jelenéseket látott Sz. János amaz örök hajlékokról, hogy írja le azoknak minden köveit, részeit; így beszélt ő arról miképpen lessz, az az öt lépésnyi Poëtai ház elrendelve? mitsodás eszközök lesznek abban? mitsodás könyvek? mitsodás Thecában? milyen lessz az ajtó? a' kandalló? hogy pipázunk az előtt? mi fellyül írás lessz azokon? hol fog állani a' Lilla képe? hogy dolgozik ő abban? kik lesznek ezen kis Tempelbe bebocsátandó Felkentek? mitsoda kert lessz annak ablaka alatt? és micsoda virágok ebbenn? Minden új minden szokatlan volt e' körül. Még alig volt félig meddig készen, már hármónknak, négyönknek tractát adott benne, hogy előre való ízlést csináljon a' következőkhöz, és az Olympusi ebéd, nem lett volna oly ízű az ő szájának mint ez!

Ere a' formára vagynak az ő minden Ideái, gondolati, képzelődési is, mellyeknek valamint egy részről egész ábrázat-

tya, íze, szaga, mutatja, hogy azon ő virágos, magas és bődög Világának productumi; úgy más részről abba felemelik a' Lelket, hol minden oly szokatlan a' millyet szem nem látott, fül nem hallott, az embereknek gondolattyába se ment, és ezen Hóld alatti Világban esmeretlen. Charactere ezeknek a' nagyság, az eredetiség, a' méltóság és a' mérészség. Mint a' felrezzent Zeüsz három lépéssel keresztül lépi az ő Isteni lábai alatt nyögő menyet, és ott terem a' Trójai ütközetenn: úgy az ő mérész Lelke egy két Jupiteri lépéssel milliom Tartományokon keresztül ragadja lelkünket, mellyek irtóznak, surolván fejünkel a' csillagokat s tapodván lábainkal a' menyköveket. Egy pertzen ott terem az örökkévalónak sámolya előtt lángoló Kerubimnál, másikkann lebukik a' föld alatti Világba, keresztül hástván a' temérdek földet. Kivált az Ódának olvasásában, mellyek az ő Óriás Lelkének óriás szüleménnyi, a' csudálkozás, a' rémulés, a' felragadtatás, a' sebes lebukás úgy kifárasztják a' Lelket, hogy némellyiknek olvasása után, ha ugyan az ő egész Lelkét felfoghattuk, igazán van szükségünk a' nyugalomra. Ha az ember figyelmetesen olvassa ötöt; elbámul belé, látván mely messze haladt ő némely tekintetekbenn a' Magyar Századtól. Némely szavai, Ideái, gondolati, rendkívül való látásokat, jelenéseket árulnak el, a' millyen tüneményeket a' Magyar lapájonn csak keveseknek van organumok látni, és ugyan csak nyujtódzni kell a' Léleknek, hogy ő hozzá, mikor

ott fenn a' maga Ideáinak fellegébenn usz-
kál, felkapaszkodhasson, a' honnan ő
reá sokan panaszkodnak a' homályos-
sáért. De mikor ez a' Móses a' Sinai hegy'
tetején lévő menydörgések 's villámások,
köd, füst között forog: lehet é kívánni,
hogy ezeknek homályábann ötet világo-
sonn láthassuk? vagy mikor ő az Istenek
színről színre való látásából lejövén a'
hegy alá néki hevült ajakakkal vaticinál-
ja a' szemmel nem látott dolgokat: csuda
é ha az ilyen látásokhoz nem szokott Iz-
raelita az ő ortzájának fényességét ki nem
álhattya? — Osztán a' hol oly sok az E-
nergia, a' tudomány, az elmésség, a' szo-
katlan Idea: az a' csuda, hogy oly kevés
a' homályosság.

Az ő szavai, kifejezései is egészen
méltók az ő gondolatihoz. Némelyek kön-
nyük mint a' Zefir, mások a' teher miatt
nehezen hömpölygők, mint a' ma paradi-
tsomi első Sententia, némelyek a' szívet
át lövellik mint a' sebes villám; mások
lágyak, szelídek mint a' Majusi alkonyo-
dás, némelyek erőssen megrezzentenek
bennünket mint a' mellettünk lecsapott
menyő, mások édessenn csevegnek, szen-
derítnek, mint a' pázsiti patak zörgése,
átaljábann pedig ezek a' ruhák, úgy a'
gondolatok testéhez vagynak szabva,
mintha onnan nőttek volna ki. Vett elő
olykor olykor szokatlan szókat is: de az
ő külömben mérész 's új Ideákkal termé-
keny Leike új szókat tsinálni nem mert,
tudván hogy az Ideák az övéi, mellyek-
benn szabadon gázolhat, a' nyelv pedig
a' Nemzet tulajdona, mellyet kénye sze-

rént gyömrözni, vagy rajta erőszakot tenni nem szabad. Mely intő példa ez, ezen szó születésbenn vajúdó idő szakasznak! ezen logomachias Seculumnak!

Ezen Talentomival öszve volt még kötve ő nálla egy más különösebb, mely a' legnagyobb talentomoknak sem mindenkor társa t. i. az Észrevétel talentoma. (Beobachtungsgeist) Semmi az ő szeme eleibe nem akadt, a' mit az ő figyelme-tessége meg nem ragadott volna. Az előtte lévő tárgynak semmi része, portzikája nem maradt, a' mit ő külön-külön vé-venn meg nem rázogatótt, meg nem rostálgatótt volna, 's néha egy olyan ki-tsínységen, mellyet más meg se látott, felakadván, sokáig mélézván, utóljára a' költő tehetség is hozzá járulván, egész Anecdotum 's Román lett belőlle. Illyen észrevételekből kerekedett az egész Dorot-tya; Innen volt az is, hogy ő a' Fűvész Tudománybann, Természeti Históriábann, 's Mathematicábann felettébb gyönyörkö-dött: innen volt az ő fáin Psychológiája vagy is az emberi léleknek mély esméré-se, mellyet az ő Verseiből láthatni, mert az a' legigazabb Psychologus, a' ki a' ma-ga beszédével a' veséig hat, úgy hogy vagy akarom vagy nem, a' Lelkemnek magát meg kell adni, meg kell indulnom. Az ő észrevételeit valamely dologról hal-gatni merő mulattság, és musika volt, a' honnan gyakran együtt látván valamit, vagy együtt lévén valamely történeten, mihelyt beszélhetésre jöhettünk, mintha jelen sem lettünk volna alig vártuk, hogy sorra tudakozhassuk tőle: Hát mit obser-

vált az Úr? mert ő olyanokat jegyzett, a' mit ezeredik se látott, vagy ha meg látott is, nem tartotta figyelmetességre méltónak, a' minthogy sokszor nem is vólt a' magábann semmi különös; de az ő Lelke, kivált ha kedve vólt, megfészkelvénn egyszer magát, valamely észre vett csekélységenn addig melengette a' két tojást, míg végre egy Trójai hadakozás nem költ belőlle.

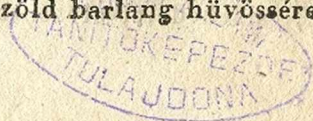
Különössenn az Aesthesis, az Érzés az eránt, a' mi Szép, és az eránt a' mi Rút, mellyek közzül amannak erősebb gradusa *Sympathia* ennek *Antipathia*, ez az Emberi Léleknek legingerlőbb ajándéka, mely nélkül ő töke és a' Poétának legfűszerszámosabb tulajdonsága, mely nélkül ő machina és pengő ércz: ez az a' mi ötet legjobb száj izadó Poétává tette. Az érzés éppen az a' Poétai Talentomokra nézve, a' mi a' fűszerszám az ételre nézve, az Ideái teszik ötet naggyá: az érzés pedig szép Poétává.

Már maga a' természet Csokonayt (mivel ezt külömbenn is semmi Aesthetica nem adhattya) rendkívül érzékennyé formálta, ő néki sovány, gyenge delicat, fain szálátskáju, 's csak nem csupa érzékenységből álló testet adván, mely az ingerléseknek elfogadására legalkalmatosabb: az ő életének környül állási pedig ötet annyira elérzékenyítették, hogy az ő egy pár szerencsétlen 's szerelmes fatuma, az ő betegeskedése, bosszantatása, üldöztetése, lassú tüzésnél utóljára csupa érzésé sublimáltatott.

Érzékeny volt ő különösen minden eránt a' mi szép, akár az Ideák és Gondolatok, akár a' Természet, akár az Erköltsvilágábann, akár a' Szerелеmbenn, akár a' Barátságban, akár az Előterjesztésbenn, Actióbann és egész életébenn.

Minekutánna az ő Genieje nagyokat, hatalmasokat, rettenetéseket teremtetvólna, mellyektől irtózunk mint az Ethna felháborodásától vagy a' menydörgések hatalom szavától; másfelől az érzés olyan ígésző bájt, formát adott ezeknek, mint a' millyennel bir a' Cyprus bóldog szigete, a' hol mint maga szól, virágokon tapod az ember ott is, a' hol irtózni kellene, és a' meredek tenger partokon gratiákat talál, 's hízelkedő Amorokat a' Cataractákon. Így midőn az ő Ideainak ereje 's hatalma bennünket öszve ráznak mint a' menykövek: másfelől azoknak édes ingerlése bizgatva ringat, mint a' fülemile hangitsálása. De továbbá

Illyen érzékeny volt ő, nem tsak az Ideákban, — — — Gondolatokban lévő lévő szépség: hanem a' Természet szépsége eránt is. A' két India fűszerei nem izgattyák oly erőbenn az inyeket 's érző inakat: mint azok a' tavaszi természetlehelletre Versek az érzést, mellyekkel ő a' Kleist tavasszát, 's más Verseit, hol a' természetet festi, meg fűszerszámozta. Mintha látná az ember miképpen dagad az ő mejje ezer érzésekkel 's örömökkal egy hegy oldalábann vagy virágos völgyölébenn legelő nyájnak látására, egy flóra kisedének kibuvására, egy Zefir lágy legyezésére, egy zöld barlang hűvössére,

egy jádзи patak csörgésére, egy madárka cziczorázására: ellenbenn mikor a' természeti vidám scenát szomorú váltja fel, a' nap elbúvik, és a' zivatar elő áll, a' fák leveleit az őszi dér megöli, a' csörgő patak befagy, a' virág elhervad: ezen oly szomorú mélézásba, andalgásba jő, úgy neki érzékenyedik 's sír, hogy kéntelen az ember megszámni, és sokszor magunk se vesszük észre, midőn ezen ártatlan kis bohóskodások közt mint a' gyermek a' maga játéki közt mi is elpityeredünk. Ez a' természet szépségibe való gyönyörködés volt az oka, hogy ő a' Fűvészi Tudományt, és a' Természeti Históriát különösen szerette, sőt azért szerette főképpen a' Poésist, mivel az a' természetet festi.

De nem kevesebbé fájn az ő érzése az erköltsi Világban is az erköltsi Szép és Rút eránt. Mellyik munkában virítnak és illatoznak ezek a' mennyei virágok oly szép csoportban mint az ő Verseiben? Tudván, hogy az erköltsi letzkék mitsoda nyögve nyelő orvosságok: úgy bánt ezekkel mint az okos Doctorok a' pillulákkal: mellyeket megaranyozva 's fűszerezve adnak be, hogy undorító ízek 's szagok ne érezzen. Felfűszerszámozta ő is jól az ő erköltsi tanításit, és mely ízesek azok az inynek.

Látni lehetett, és az ő munkáiban is mintegy látni lehet, miképpen terült el a' vidámság, és megelegetés az ő orczáján, mintha drága étkekkel lakott volna jól az ő Lelke, ha valamely történetet, cselekedetet olvasott, vagy hallott,

vagy beszélt, hol az Erköltsiség, a' Virtus a' maga egész fényében ragyogott, hol az ártatlanság az igazságtalanság töreiből kiszabadult, az érdem megtiszteltetett, hol a' keseredett szívü megvigasztaltatott, hol valamely sympathiasleiket, az ügyefogyotnak nyomorúságánn könnyeket hullatni látott: ellenbenn La az ártatlanságot az erköltstelenség körmei közt jajgatni, vagy a' vad hatalom dühösségének egy szerencsétlent feláldoztatni, kivált a' Fanatismust az igazságon triumphálni tapasztalta: ekkor ő nyughatatlan, türedelmetlen vólt, és az egész belső része, mind haragra 's bosszúságra, és szomorúságra felháborodott. Sőt oly búbájjal birt a' Virtus 's a' Gonoszság, ez a' mennyeknek és pokolnak csudálatos egy pár fajzattya, az ő lelkére, hogy egyiknek látására, tsak nem mint a' Basiliscuséra elhal, a' másikéra mint a' puszbeli rézkigyójéra a' Sidó ismét feléled 's megújjul. Csintalanságot, tréfát, satyrát, minden dologról a' maga ítéletének szabad kimondását halhatott az ember tőle eleget, és ez rossz vélekedésre adhatott alkalmatosságot eleget: igaz erköltsi rosszra soha se vetemedett.

Tudja is ezt minden ő rólla, a' ki őtet esmerte, de nem tudja az a' ki nem esmerte, sőt tagadja is az a' ki őtet gyűlölte. Az ő nem esmérésének oka egygyik ez, mivel ő a' Véneknek természete szerint az embereknek elfajultságánn sópánkodni restelt, és e' szerint a' veszettségen sirókkal együtt nem sírván, azon örülni gondoltatott az örülőkkel, másik ez, hogy

sok Vallásbeli 's erköltsi balvélekedésektől megszabadulvann, nem minden látszott ő előtt kegyességnek 's Virtusnak, a' mi más előtt, sem nem minden bűnnek a' mit más annak tartott, 's mikor osztán ő ezt a' Juno forma üress felleget nem ölelte, vagy ezen Vallás' 's Virtus' kenetjét magokon viselő szent haszontalan-ságoknak, akár valóságból, akár tette-tésből vagy legalább okosságból is nem bókolt, sem ama tsupa gőz szülte Lidércz boszorkány előtt, melytől a' nép fut, nem futott, ördögösnek, erköltstelennek, vallástalannak tartatott, holott pedig nem egyéb hanem a' Fanatismus, és balvélekedés eránt való Antipathiája miatt, tsak vigyázatlan, vagy nem eléggé okos vólt; harmadik oka pedig az ő nem esmérésének a' vólt, hogy ő nagy Lélekkel birván, valamint más akárminek: úgy virtusosnak is nem láttatni, hanem lenni akart, hasonló lévén a'hoz az Estikéhez, 's az az által példáztatott originálhoz, kiről a' Tavasszábann így énekel

Ki a' Virtust önn magábann
Betsülvén szemfényt nem vész,
'S Rejteke szent árnyékábann
Jóság illattyát terjeszt. —

Az ő gyűlölésének oka pedig eggyik e' vólt, hogy ő az Igasságot, ha a' dolog ara került akárkinek is, akármibe került is szembe, 's egész anyaszült meztelen megmondotta: mely által a' kitsiny lelki önnön maga keresést, és a' kevély lelkü magahittséget a' véres elevenig megsértette,

tette, a' tsapodárságot az emberi nemzét mérgének tartván; másik az, hogy ő az esmeretlen emberekhez nem tsak hízelkedve nem vonszódott, kivált a' Társaságokbann: hanem inkább fel sem vevő módon idegenkedni láttatott, mely rosszaságnak ugyan jele nem: de kevélység' és megsértés' jelének láttatik; harmadik pedig ez, hogy ő a' Tudós Fanaticusoknak, 's a' fél-tudományú, de egésznél is többnek láttzani akaróknak a' szó igaz értelmébenn ostora, 's megesküdtt ellensége volt, kik eránt magát a' megsértéstől mérsékelni se nem igen tudta, se nem igen akarta, ezeket tartván az emberiség pestisének.

Hát az Actiókbann vagy is az indulatoknak külső jelekkel való kifejezésébenn mitsoda mesteri érzéssel birt Csokonay? Már oda feljebb említettem, hogy ő actió nélkül beszélni sem tudott, annyival inkább declamálni. Mindenkor elevenen lessz előttem az a' szívható megjelenés, midőn ő a' palástos Minervától vég bútsút akarván venni, a' Debreczeni Kollegiumbann, egy a' maga nagyságát, 's megsérttetését mélyen érző Lélekkel, egy az elválás miatt vérhedző szívvel állott fel több mint ötödfél száz tanuló Társai között, hogy töllök örökre bútsút vegyen. A' legfelsőbb potentiára emeltetett az ő meggyúlt Lelke, és valahány szikrát bocsátott ki magából, mind az az ő szájának, szemének, tagjainak mozdulatai által sokszorozódván, electromi batteriás villám gyanánt lövődött keresztül az ötöd

fél száz Ifjún, és az egész Auditorium egy néma rángatódzásba jött. Én még igazán tüzes és rettenetes actiót a' Theatrumon kívül csak ezt az egyet láttam. Szemével, szájával, haja szálaival, karjainak 's tagjainak minden mozdulattal beszélt, indított, 's ontotta ki a' meggyültt érzést. Hasonlót lehet mondani a' Gróf Rhédey Lajosné felett véghez vitt Actiójáról is. Véghez vitte ugyan az irigység itt is, a' mit véghez vihetett ennek gyalázattyára, nevettségessé való tevésére, és az ő érzékeny megkeserítésére: de a' Közönség szava decidált, és ezen Actio legjobban megditsőíteni gondoltatott, mind ezen szomorú pompát, mind a' Gróf izlését, és választását. Ez a' Csokonay utolsó Hattyúi szava ugyan nem egy könnyen fog kiesni a' jelen volt Gyülekezet emlékezetéből. Illa fuit Divini Hominis tanquam Cygnea vox. Cic. de Orat. Ha ő Athaené Porticusában vagy Roma Rostrumában álhatott volna, talán egy Filep és Clodius sem lett volna, vagy ha az ő szava az Anglus Parlamentben hallattatott volna: talán Napoleon sokkal régebbenn Sz. Helenában ülne.

De ezt az érzékenységet az ő Lillához való szerelmében lehetett látni a' maga egész erejében. Forró volt az mint az Æquator heve, olykor olykor dühös kirohanású mint az Ætna, erőss mint a' korporsó, és tartós mint az ő létele, és a' mi legkülönösebb nem azért szeretett, hogy a' szerelem édességével éljen, hanem hogy

azután tsak áhítozzon, epekedjen, reszkessen, sopánkodjon, őrizze, de hozzá ne nyúljon, hogy lángoljon 's magábann emésztődjön mint a' csipkebokor: de táplálást ne kívánjon, hogy azt méznek tartsa, még is mint mérget ne illesse, vagy a' mint Rousseau magáról mondja, hogy az ő imádottjának lábainál térdepeljen, de többre ne menjen, olyan virágnak tartván az ártatlanságot, melyet ha egyszer leszakaszt, elhervad, 's minden ingerlésének vége, És ez az indulat annyira tsak az egy Lillához vólt kaptsolva, még akkor is, mikor már ahoz többé reménység nem lehetett, mintha több Teremtés nem lett volna a' nap alatt, úgy hogy a' mi Seculumunkbann kevés olyan tapasztalású 32 esztendő 3 Ifjú mülík ki olyan ártatlanságban mint Ő. Az ő kesergésibenn, panaszolkodásibann, esdeklésibenn, kérlelésibenn oly minden indulatokat fellázzasztó, oly szívet lágyító, indító, hasgató, oly Sympathiás báj, oly Zaffói gyengédedség van, mely egy édes erőszakkal befészkelvénn magát az érzésbe, könnyeket fatsarna az indulatlan Stoicus szemekből is. Nézzétek meg ötöt miképpen electrizálódik az ő minden érzékenysége, mikor a' Lilla eránt való indulatibann, képzelődésibenn elmerült! miképpen truttolnak, küszködnek, dulakodnak egymással, mind az öt érző eszközök, a' látás, a' hallás, a' szaglás, az ízlés, a' tapintás, hogy mindenik az egész Lillát testestől lelkestől elnyelhesse, és a' többinek semmit sem hadjon!! mitsoda tu-

sakodásbann van maga magával, hogy ezt a' tsudát nézze é vagy halgassa, vagy ízlelje, vagy szagolja, vagy tapogassa! Nézzétek, mikor ő ennek kellemit, báj-ját magasztalja, mikor ezt aludni, musikálni, 's mellette énekelni szemléli; mikor ettől egy levelet vesz, mikor ez egy komort, vagy gyanúst pillant, mikor ezt át-öleli vagy megtsókolja: úgy tettzik, mintha az ő egész Lelke, az ő verseibe kifojt volna, és egy ilyen actus által tsordúltig tölt szívének kiömlésibenn az egész ember bele fúlna. Ha ez egy kedvetlent pillant, ő elhal, és egy nyájas tekintetre ismét feléled. Ha egy Himfi a' Magyarok közt nem volna, iziben azt mondanám, hogy még más Magyar érezni sem tudott ő kívüllötte.

Legjobban szembe tűnt pedig az ő Sympathiája és Antipathiája a' társalkodásbann, a' barátságoskodásbann, az emberekhez való magaviselésébenn, 's az azokkal való bánásbann. Míg a' Kollegyiomi eset ötet nem érte, a' legtársaságosabb állat volt; gyanú nélkül repkedett az ő lelke mindenfelé, hol magához hasonló teremtéseket, embereket, pajtásokat, örömet, társaságot látott. Ő volt a' maga arany idejébenn elkezdője, folytatója, elvégzője, 's lelke a' Kollegyiomi Társaságoknak.

De az ő Kollegyiomi szerentsétlensége hirtelen más, sőt némelly tekintetekbenn csuda természetüvé tette ötet. Az emberek gyanúsok, gyűlölségesek kezdtek lenni előtte, kikkel azt tartotta legjobb bánás módjának, ha az ember legjobban ke-

rüli őket. A' hideg látogatást, esmerkedést, udvarlást, aufführolást, audientiát, az esmeretlenekkel való öszvejövésbenn, gyanús, üres, 's tsak az unalom üzésére való discursust ki nem állhatta. A' különös alkalmatosságokon, vagy akármelly öszve gyülekezés helyyén való megjelenést kerülte, és ha történetből a' Társaságokba bele került, ott unalmas, kedvetlen, halgató vólt, semmit nem mozdított, ha csak valaki sodrából ki nem hozta, és könnyen azt lehetett rólla mondanl, a' mit a' Párisiak a' hozzájuk érkezett Húméról, kinek látására először, mint a' Görög az Oraculumhoz egymást törve futottak, Ce Monsieur Hume n' est qu' une Bête: Ez a' Hume Úr tsupa barom.

Lemondván az emberekről, a' nap világáról, egyedül a' komor magánosságot, a' pusztá természetet, a' barlangok éjjelét kereste, a' hol ember nem vólt, 's a' maga setét elmélkedésivel hízott; sőt minekutánna már az ő Lillához való szerelme, ezen ő előtte pokollá vált földhöz megengesztelte, és ebből ismét néminémű paraditsomot teremteni kezdett: a' Társaságokat kerülte rész szerént, mivel ezeknek lármája ötet, a' maga kedves világából, mellyben ő szüntelen lakott, kiverete, rész szerént, mivel az ezekbenn való megköttetés, 's erőltetett állapot vére ellen vólt, rész szerént, mivel az emberek előtte mind gyanúsok vóltak. A' mi több, kerülte a' nappalt, mert az neki az (realis) igazi Világot felfedezte, mellyet ő útált, és megfosztotta azon (Ideál) képzeleti Világtól, mellyet ő kedvelt. — Nap-

pal többnyire veszteglett, vagy aludtt, 's mikor a' nappallal együtt a' Világ megholt; ő akkor éledt fel, akkor élt, akkor repkedett, a' sötétség fiaival, a' baglyokkal, akkor teremtetten semmiből a' maga világait. Ezen emberektől való idegenkedés, és a' kényszerítés ki nem áthatása volt az oka annak is, hogy ő semmi hivatalt nem vállalt, sem semmi ollyas alásokat el nem fogadott, mellyek őtet szabadságától megfosztották, vagy az emberek társaságába belé húzták volna. (A' Csurgoi Professorsága Somogybann, valamint a' Tanítósága Debreczenbenn, fél esztendeig formán tartott. Az Újság írást Bétsbenn, és a' mint hallottam, a' Professorságot Szigeten el nem fogadta. Sőt némelly Magyar Moecenások, mint Széchényi, Festetics, Frimont, Rhédey, Frater István, Dobozzy, Tisza, Puky, Sárközy a' Somogyban, ki egyképpen, ki másképpen mutattak néki alkalmatosságot, hogy ama minden talentomot előlő Tyrannustól, a' mindennapi kenyérről való gondoskodástól örökre megszabaduljon; de ő vagy természeti szemérmetessége, vagy a' szabadságnak szeretete miatt, az illyen alkalmatosságokat mindég kikerülte, és maradt mind haláláig szegény; de mind haláláig független.)

Az emberekről átaljában való idegenkedése mellett három neme volt az embereknek, kik eránt ő a' maga Antipathiáját el nem titkolhatta. Első a' tudósnak láttatni akaró, és tudományát a' mások lenézésével mutogató Tudós Fanaticus; másik a' kegyesség vagy Vallás színe alatt

az együgyűséget csalo Charlatan; harmadik pedig a' kitsinységből, hogy tsudáltasson, nagyot űző Pedánt. Ezekkel ötet öszve állítani nem lett volna tanátsos.

De a' millyen nagyon elvonta magát az emberektől átaljába, és iszonyodott ezen három rendbeliektől különösen: annyira ragaszkodott más felől az ő egynehány Barátihoz, kik az ő vége felé leginkább Kiss Imre Saletrom Inspector, Fazekas Hadnagy, és Nagy Gábor Urak voltak Debreczenbenn. Ezen társaságban határozódott az ő világa. Ezen kis zárt társaságban lehetett még egyedül feltalálni a' régi Csokonayt, kit a' nagy társaságokban hijjában kerestünk. Itt ő vidám, eleven, kiereszkedő, gyermekeskedő volt; itt ő jádzott, mulattatott, anecdotizált, enyelgett, másokat követett, historizált, ujjított, gúnyolt, rostált, okoskodott, politizált, 's a' maga egész lelkét megmeztelenítette, kiöntötte, itt szüntelen a' tréfa, az elmesség, a' bonmot, a' szuras, nevetség, a' szó válogatás repkedett szájról szájra, és az egymás körülállásban való szíves részvétel uralkodott. Tsak ez a' kis zugoly hagyattatott volt még néki a' reális Világból, a' hol ő olykor olykor mulatott, külömbenn mindig a' maga Világában lakott. Az ő barátságának jobban kiszélesített karikájába tartoztak, Doctor Szent-Györgyi, Kazinczy, Sándorfi, Sárassyné, a' három mettzők, Erős Gábor, Pete Dávid, és Pap Jósef, Fráter István Úr és Felesége, Tiszt. Bod János Feleségestől Barándon, és Tiszt. Erős János Kabán, kikhez sokszor falusi le-

vegő ég, és botanizálás kedvéért kitsapott.

A' Somogyból a' Hazájába halála előtt négy esztendővel vissza térvén, bizonyos írtódzás volt benne Debreczen eránt, non libenter recoluit qui laesit locum; és ha csak lehetett, falun lakott egyik vagy másik barátjánál. Ez az Efratának fő várossa nem mutatván magát gondolkodása szerint hozzá Betlehemnek, ő sem mutatta magát Profétájának, ámbár utoljára buzgó Jérémiássá változott, siratván ennek düledékin tűz által való romlását, a' Szélhez írt halhatatlan Odájábann. Még sokkal jobban idegenkedett a' Debreczeni belső Systemától, 's Tudosi tónustól, valamely tsudállatosságot, a' köz módtól magába bizakodó eltávozást, és tsak a' magokénak mint egyedül tsalhatatlannak egyedül jónak betsülését látván abbann, mely az ő Cosmopolita lelkének semmiképpen nem tétzhetett. Sőt ez az idegenkedés olly erős volt benne, hogy ha az előtt legjobb barátja Debreczenbenn Prédikátorrá vagy Professorrá lett, azt többé egészen oda hagyta. Így volt a' dolog h. e. Tiszt. Diószegi Úrral, mikor az Bőszörményből Debreczenbe vitetett Prédikátornak. Így Professor T. Lengyel Úrral is, ki erről maga így ír egy Levelébenn: „Debreczenbenn laktombann most utoljára keveset leheté szerentsém, hogy vele „conferálhattam volna, rész szerént, mert „már akkor utazásihoz hozzá fogott, rész „szerént, mert azt gondolta, hogy én is „más indulatokat öltöztem magamra eránta Professori hivatalommal, a' melly

„névtől ő egy keveset emlékezvén az el-
 „múlt történeteire, úgy tettik hogy un-
 „dorodott.“ Ellenbenn ha valamely Pre-
 dikátor vagy Professor Debreczenből falu-
 ra vitetett hivatalba, ahoz mindjárt ra-
 gaszkodott, velle barátságba jönni igye-
 kezett mint ezt T.T. K. Sebestyén István
 Úr magáról írja, mikor Debreczenből Bö-
 szörménybe vitetett volna.

De ez az érzésnek vagy érzékenységnek
 nagy ereje kimutatta magát végezetre az
 ő munkálkodása módjában, egész életé-
 benn 's characterében. Bélyege ezeknek
 a' passio, a' részvétel, a' melegség, vagy
 másképpen az érzés; Mindezekbenn lát-
 tzik annak a' mi hideg, félig meddig 's
 nem egész erővel való útálása, ellenben
 az ő Lelkének valamire egész teherrel, tűz-
 zel, passióval való rá adása, rá fekvése.
 Semmit se tselekedett ő imígy amúgy,
 immel ámmal, lágy melegenn: hanem e-
 rővel, rész vétellel, melegséggel, érzés-
 sel. Ő semmiben sem vólt fél, hanem
 mindenbenn vagy egész vagy semmi se.
 Egész vólt ő az Ideák formálásában, e-
 egész a' Képzelődbenn, egész vólt a' Sym-
 pathiában, egész az Antipathiában, e-
 egész a' Szerelimbenn, a' Barátságban,
 egész az Actióban, a' jó kedvben, a'
 Multságban, a' Komorságban, egész
 a' Munkálkodásban, egész a' Henyelés-
 benn, a' Társalkodásban, a' Magános-
 ságban, egész minden tselekedetiben,
 egész az Életben is. — Néha leszállott
 köztünk a' legpajkosabb gyermekeskedé-
 sig, mellyekre most is mindenkor nevet-
 nem kell, máskor semmivel se lehetett ki

verni a' maga valódiságából; néha egész Honapokon által, éjjel és nappal dolgozott, máskor egész Hónapokon által aludt és korhelkedett, barátihoz vagy a' mezőn barangolt, vagy a' mint maga szokta mondani, tsak nézett mint a' harangozó a' toronyból, a' nélkül, hogy tsak egy gondolat is ment volna fejébe. Ehez bizonyosan hozzá teszi némely ember azt is: *és ivott, részegeskedett.* Ez a' beszéd már akkor is hallatott, 's ennél fogva erre már akkor is figyelmetes voltam; — A' kik vele hosszasabban barátkoztak, vagy részegnek látták, jobban tudhatják. Én ki vele tsak három vagy négy esztendeig barátkoztam, ezt a' vallást tehetem, hogy vele a' Hegyallyán is, Debreczenben is, sokat mulatván, az az (a' mi a' mulatásból ki nem maradhatott) borozván, a' bortól megvidámodottnak ugyan elégszer, részegnek pedig soha se láttam. „Nékem „jó Szent Imrei borom lévén Bösztörmény-
„henn, ezt írja felölle T.T. K. Sebestyén
„Úr, nállam mulatott gyakran T. Nagy
„István patriotájával 's Poëta társával:
„de tsak borosnak sem láttam soha.“ Én legalább azt hiszem, hogy ez a' vélekedés nem a' valósból, hanem egyedül az ő némelykori szer felett való kedvből vette eredetét, melly jó kedvből osztán, az irígy rossz lelkűségből; a' nem irígy pedig hebe hurgyaságból, ezt a' következtést csinálta, hogy ő részeg volt; a' többi pedig fel sem vevésből utánna mondja: hogy ő részeges volt. A' bizonyos, hogy a' Kollegiomi baja előtt, sőt azután is a' maga baráti közt, az ő tüzes természete ötlet

ollyan (egész) kedvekre ragadta, a' mikor ő nem esmervén az embereknek delicát természetét, egészen kiereszkedett, és a' kitsiny hitűeknek a' botránkozásra okot adhatott. Az is igaz, hogy ha ő magát mérsékelni tudta volna ebben is, másban is, tovább élt volna, de az ő mindenkor nagyokkal 's egészszel foglalatoskodni szokott lelke a' kitsinységekkel bepetsélni nem tudott, és az ő szabadsága a' megköttetést, a' korlátokat ki nem állhatta. Sokszor bosszankodva beszélte: Nekem egyik Doctor azt mondja: Ne éjtszakázzon az Úr annyit; másik, ne pipázzon annyit, harmadik, ne dolgozzon annyit; negyedik mérsékelje az Úr magát az ételben. 5-dik mérsékelje az italban. 6-dik mérsékelje a' benn ülésben, a' kinn járásban. 7-dik Éljen szorossan az orvoságokkal. Ezt az iskolai szoros fenytéket, pontosságot, én ki nem állhatom, és jobb szeretek kedvem szerint szabadon három nap élni, mint ennyi megköttetések közt háromszáz esztendeig kínlódni.

E' volt éppen a' baja, hogy mértéket semmibe tartani nem tudott. Vagy egész, vagy semmi se, azt tartván, hogy a' fél munka, fél embert illet, vagy is inkább annak érzésében a' mihen volt, úgy elmerülvén, arra úgy rá adván magát, hogy a' mérték eszébe se jutott. Eppen azért mondtam oda fellyebb, hogy az Életben is egész volt, az az, az étellel való élemben. Ha hozzá fogott az éjtszakázáshoz, a' munkához, eszébe nem jutott, hogy le kellene feküdni míg a' feljövő nap szemébe nem süttött; ha pipázáshoz kezdett,

míg dohányában tartott, ha mulattságba eredt, míg csak volt mulató, ha képzelődésbe, míg csak abból erőszakkal ki nem verődött. Ezért ijedt meg néha a maga eleven képzelődésitől, mint a' hír mondja, azért nem értette, ha szóllottak is hozzá, a' mint T. Kováts Úr írja, mikor melancholizálni kezdett. Igen ide tartozik egy furtsa története, mellyel ötet sokszor nevették. T. i. falun lévén egyszer egy jó barátjánál, vatsora előtt kevéssel gazdájával együtt mentek a' pinczébe ketten borért. Azomba mélézások közben addig berhelik a' külömben is rossz tsapot, hogy azt a' hordóból egészen ki-berhelték vagy bele törték. Ekkor nem lévén más csapjok, a' gazda Csokonayt a' szomszédba szalasztja tsapért, maga pedig újjával vagy tenyerével bedugja a' csap jukát. Csokonay elszalad a' szomszédba csapért; de ott mulattság lévén, 's a' mulatóktól megragadtatván, elfelejtkezett a' csapról, 's a' csap lyukát tenyerével kutzorogva tartó gazdájáról, míg egyszer nagy sokára azt nem kérdik tőlle: Ugyan hogy esett ilyen későn ez a' különös szerentsénk? Ekkor jutott eszébe miért küldte ötet oda, az ő csap jukánál már a' görnyedezésbenn, a' kiabálásbann, és bosszankodásbann egészen eltikkadt gazdája.

Egyszóval az ő legnagyobb ereje az érzésbenn, 's érzés módjábann állott, úgy hogy ha az eddig mondottak szerént már most a' Csokonay Lelkének és talentominak ezen feltrantserozása után egy megismertető charactert kellene neki adni,

melly az ő egész Sajátságát (Individualitássát) legjobban magába foglalná, és az ő minden talentominak 's minéműségének többnyire fundamentoma lenne: úgy tetszik ezt legfőképpen az ő eredeti fain érzésében lehetne helyheztetni, melly érzést azután az ő életének környülállásai modificáltak 's fainították. Úgy tetszik, az ő Lelkének egész minéműsége ebből az egyből tsak nem mind kimagyarázódhatik. Ezt ő egészen kitöltötte a' maga írásiban, mellyek ezen *Æstheticum Menstrumban* felolvadván, 's a' fűszeres ízt magokba szíván, messziről hintik az Aromás illatot, mint a' két Indiának áldott szigetei. Ez a' nagy érzékenység vólt az, a' mi őtet éltette, ez a' nagy érzékenység vólt az is, a' mi őtet oly ideje korán megölte. Les ames trop sensibles ne sont pas de longue durée. Az érzékeny Lelkek nem tartósok.

De ha szerencsés vólt Csokonay a' Talentomoknak a' jóltévő természettől való nyerésiben; munkás is vólt ezeknek a' maga szorgalmatossága által való kimívelésébenn. A' természet, 's a' szorgalmatosság kezet fogott ő benne, hogy illy nagyot készíthessenek. Mivelte ő ezen talentomit annyira, hogy sem kisebb Classista, sem nagyobb tanuló Deák korában ő előlle a' mint már fellyebb mondódott, az elsőség pálmáját senki el nem ragadta. De itt meg nem állapodván azután is egész élete tanulásban tölt el. A' Magyar Just, Törvényt, némelly hozzá tartozó Tudományokkal S. Patakonn ex professo tanulta, és a' mint Puky tanuló társa 's Barát-

ja írja, benne olly előmenetelt szerzett, hogy tanuló Társai őtet, mint Oraculumot kérdezték nehézségeiknek elosztatására: ámbár ezen törvénynek szövevénye, főképpen pedig annak ezen principiuma, melly van Verbötzi i-ső Könyvének 101-ik Czikkelében, hogy ha a' méneses lovak az 50 számot meg nem haladják, egyenlően osztatnak fel, az Özvegy és az Árvák között, ha pedig több számból állanak, csak az árvákat illetik, annyira ellenkeztet gondolkodásával, hogy ő a' komor, és hidegvérű Themis Asszony' mélyebb barátságáról lemondott, és a' hizelkedő kilentz Szüzek kebelébe, kikért ő teremtetett, visszatért. Ezek sem birhatták mindazáltal soká osztály nélkül az ő szívét, kivált mikor az már kezdett egy kevéssé lassabban verni. Megvallotta vége felé, hogy ő nem is olly örömet, nem is olly könnyen ír verset, mint ifjabb korában; és a' mélyebb kivált pedig a' természeti tudományokhoz mindég jobban jobban vonzódott. A' botanizálás mindennapi kenyeré volt, a' Természeti Historiában annyira ment, hogy mester lehetett volna benne, a' Batteux, Eschenburg és Sultzer *Æsthesisse* őtet az *Æsthetica* szép mezejébe vitték, és az itt vett Theoriát a' Praxis eléggé dicsőíti. A' Kánt megmérhetetlen lelke őtet a' *Philosophia* Oceánjába merítette, és ezt az egész Oceánt ő örülő borzadással beuszkálta. A' Hazai Historiát egészen megette, de a' közönséges Historiának is semmi zugollya előtte esmeretlen nem volt. A' Músáktól és Gratiáktól egy ilyen mondvá készített

szép Lelket nem is lehet mu'sika tudás nélkül képzelni, és méltán; mert ő ebben megtanításokat is adott. Utoljára pedig a' Volf véghetetlen Mathesisének terhe alatt holt meg, mikor ágyba feküvén, kezei azt nem bírnák, mejjére tévén, 's úgy olvasván azt, hogy szoktassa előre képzelődését azon véghetetlenhez, melybe menendő vala.

A' nyelvek tudásábann is ritka készületű ember vala ő. A' 'Sidó és Arabiai nyelvnek néminémű esmeretsége, és a' Persára való nagy törekedése mellett, a' Görög, Deák, Olasz, Frantzia, Német nyelveket többnyire Mester nélkül annyira vitte, hogy rajtok könyveket folytába olvashatott, Anglusúl inkább tsak igyekezett tudni mint tudott ámbár az Ember című Odájának ezenn sorsából: „az Ál-, bion barlangiban örömet találtam“ összevetvénn az előbbiekkal, az láttatna kijönni. De semmi Tudománybann sem vólt ő járatlan. Sokszor úgy hozván az alkalmatosság magával, bámultunk rajta, hogy szedi elő most a' gazdaságból, majd a' Technológiábúl, sőt a' Módiból, Vargaságból, Csizmadiaságból, a' maga gyűjtött esmeretségeit. Egy ilyen készületű 's pallérozotságú ifiú mitsoda tudomány Oriást jövendöl vén korábann a' maga Nemzetének! Pour quoi faut il, que des hommes si dignes de vivre soient sitôt enlevés du monde tandisque des misérables et des Gens de rien arrivent à une extrême vicillesse. Boileau.

Még egy Interessáns kérdés van hátra béfejezésül, melyre való felelettől függ

nagy részén az ő betsülése, vagy nem betsülése! Eddig a' fejtegetődött ki: mitsoda Talentomokat vett Csokonay a' Természet-től? és mennyire pallérozta ki azokat szorgalmatossága által? Most már az a' kérdés: Mitsoda szerentsével, és Mitsoda tzelra fordította e' szép, és kimívelt Talentomokat?

Míg erről a' kérdésről szó nints: addig mindenütt van Poëta elég. Mert melyikünk nem vólt valamikor olyan állapotbann, hogy nem tudott vólna írni vagy danolni: a' Ró'sabokorhoz, a' kis Patakhhoz, a' Sashoz, Kazintzihoz vagy Dugonitshoz, és a' kedves Mantzi, vagy Pepi Kis Asszony' neve napjára? vagy a' ki el ne tudna rontani egy jó régi Magyar szót 's ne tudna koholni egy új rosszat? vagy a' ki ne tudná csúfolni a' Vallást, az Együgyüségét 's magát az Erköltsiséget is? Ha most a' Magyar Poëtákat felszámálnánk, bizonyossan vólna sepröstől együtt fél ezer kik közzül némellyek egész Könyveket is írnak, de hogy?

Ut placidis coëant immitia ut

Serpentes avibus gementur Tygribus Agni, az az:

A' legkülömbözőbb nemű Plunderek öszve tsömöszöltettnék, úgy hogy egy Levélenn gyakran húszféle dolog is összejön, melyek közt Apolló se tudna eligazódni. Tsak a' sok nyomorúlt Epigramma, Balláde, Romanze, Sonata, Cantata, Serenata, Maranatha, Dall, Madrigal és a' Gallnak 's Náthának minden más nemei; egész Poëma pedig, melybenn mint az Aeneisbenn vagy Messiásbann, vagy a' megszabadított

tott Jerusalembenn egy Materia egészen felvevődnek 's végig vivődnek, talán két-tő sints. És miért? Azért mert a' Rósa-bokorhoz, a' kis Patakhhoz, Laurához, Daphnéhoz, Doriszhoz, Csízhez, Darás-hoz, Fülémiléhez, Amorhoz, Zefirhez, csak egy felhevülés, 's egyébb semmi se kell: egész Poëmához pedig Talentom, Képzelődés, és a' mi nem minden Poëtá-nak barátja, Itélet, Judicium, Combina-tio 's ezekenn kívül erköltsi vagy más jó tzel szükséges. A' honnan a' Poëták több-nyire nem a' legjobb hírbenn vagynak az emberek között, és a' Poëtai név mint Competens gyakran a' csuda természetű-eknek, Különözőknek, Phantastáknak, a' valóság helyett a' képzelődésenn kapko-dóknak, Bohóskodóknak vagy Vallástal-anoknak szokott adatni, a' köz beszéd-benn. Bizonyos is, hogy sokann azzal a' benne lakozó Istennel, quó agitante ca-léscunt, olly fenn vagynak, 's annak Æ-gise alatt, vagy annak sugallására ollyan dolgokat visznek véghez, mellyek nem csak Istenhez, hanem betsületes emberhez sem illenek. Felsőbb rangú Lelkeknek, az Istenség által felfújtaknak, inspirál-tattaknak tartvann magokat, szégyenle-nek úgy tselekedni mint mások, és ha o-kosabbat nem tselekedhetnek, legalább hogy különbözzenek, oktanabbat tse-lekesznek mint mások, 's hogy mi azt böl-tsességnek, okosnak tartjuk: az őket he-vítő Istenre 's Músákra fogják, hogy an-nak ösztönözésére cselekszik, 's nem gon-dolják meg, hogy a' gonosz Világ az il-lyeneket sugalló Istent is Crisis alá veszi,

vagy még többre is megy. Mint szabad Lelkek gyakrann a' Constitutiót, a' Valást, 's magát az Erköltsiséget is tiszteletlenül tapodják, és a' melly Lélek még ezekre ügyel, azt mint a' balvélekedés', Fanatismus', és Babona' vastag ködében börtökádztó bosszantó kegyességgel szánják, vagy a' mi bosszantóbb kigúnyolják. Ilyen gazolást visznek véghez a' Nemzet nyelvén is, mikor bizonyos idő szakaszkobann egy közönséges Poëtai düh által elfoglaltatvann, mint a' Sáskák eljönnek, 's azt szánakozásra méltó módon pusztítják, martzongolják. — Legtöbbet tesz pedig a' Poëták' rosz hírére talán az, hogy ezenn felsőbb rangú Lelkek, kik a' fellegekbe beszélvén alá a' földre, Olympusi böltességet igérni láttatnak, gyakrann olyan hijába valóságokkal foglalatoskodnak, 's oly bolondságokkal egész könyveket bétöltenek, mellyek nem tsak a' magas Olympusnak, hanem ezenn Nyomorúság' völgyének, ezen sárfészek földnek is semmi ditsőséget nem adnak. Ezeknek az Apoll Felkentjeinek egész valódiságokat egy repkedő nyomorúlt kis lepke, egy kis Juhász Lány, egy szép kis híves patak, egy kis virág, egy pár kék szem, egy pitziny láb, egy valaminek hitt ember gráztiaja úgy kihozza egész phlegmájokból, hogy száz árkusokonn keresztül ezek után az örülésig sínak, rínak; a' gonosz világ megnevet, okos dologról pedig, a' miből vagy jobbulnánk, vagy tanulnánk ezer közül egy nem ír.

A' hát a' kérdés, hogy Csokonay is nem tartozott e' ezeknek so-

rába, vagy szerentsés Poëta é, és jó czél-
 lal dolgozott é ő? Az elsőt egyedül tsak
 a' Publicum előtt való kedvesség vagy nem
 kedvesség határozhatja meg, a' melybenn
 ő van. Úgy tartom pedig, hogy minekutánna
 az ő porainak régen való meghidegedése
 után is, az ő kedves, és eleven emléke-
 zetet vadon zöld frissességbenn a' két Ha-
 zábann repkedni, és mind az Ideálig ki-
 fainúlt 's érzékenyült Hunnia Leányinak,
 mind pedig az Asiai nyers vaskosságban
 megmaradt véres szájú Magyaroknak, 's
 Magyarnéknak szájait egyformánn a' Cso-
 konay' énekivel mindenfelé hangzani, 's a'
 hangokra felhevülni, neki keseredni, sír-
 ni 's felvidülni látjuk; az ő munkáit a'
 szalmás kunyhóktól fogva fel a' Magyar
 Mágnások palotájáig mindenütt olvastat-
 ni, és annyi kiadások után azokat szél-
 lyel ragadtatni szemléljük: ez bizonyos
 jele annak, hogy a' mint Bessenyei szól,
 mióta még a' Magyar nyelv Emberek szá-
 jábann forog, azonn oly közönséges ked-
 vességu, és talán olyan derék Poëta is
 mint ő nem vólt. — Azt ugyan nehezenn
 lehetne állítani, hogy ő hozzá semmi eg-
 gyes Fachbann hasonló Magyar Poëta nem
 lett volna: de azt bátránn lehet, hogy a'
 Poësisnak minden töle próbált nemeibenn
 még olyan egyformánn szerencsés és nagy
 Poëta mint ő nem vólt. Némelyik tsak
 a' Lantos Versbenn valami, másik tsak a'
 Heroicumbann, harmadik az Elégiákban,
 negyedik az Idilliumokban; Csokonay
 pedig a' versnek minden nemeibenn, azok-
 bann is mellyek ő előtte még Magyar
 nyelvenn nem hangzóttak, millyen az A-

maryllis; az Anacreoni Dallok; a' Farsangi versezet mindenütt egyformánn Csokonay. — Tsak az a' kár, hogy neki minden munkái megnintsenek, 's a' mellyek meg vagynak is, nyomtatás alá mind nem mehetnek.

De a' mi főképpen tiszteletre méltóvá teszi Csokonayt: ez az, a' mit fogok mondani, tudni illik a' Tzél, mellyel ő dolgozott, vagy is inkább tsak dolgozni akart. Bizonyos ugyan is az, hogy ő sem vólt egészen ment a' Poétáknak hijábalóságoktól. Ő is ifjabb korában irogatott holmi haszontalanságokat; de egy az, hogy keveset bolondoskodni az életben még a' Böltseknek is sorsa és könnyen megengedhető, keresztül bolondoskodni pedig ezt vagy egészen haszontalanságra fordítani, ez tsak Bolondok dolga, és megengedhetetlen; más az, hogy csak ugyan nehéz vólna neki olyan haszontalankodását mutatni, a' mi a' rá fordított papirosat és talán időt is meg ne érdemlené; harmadik pedig az, hogy tsak az eddig kijött munkái is többnyire mindenkor kiálhatják az Okosság és az Erkölt's Törvényszékét.

Én ugyan nem állítom, hogy a' Poétának mindég tsak erköltsi, vagy szent dolgokról kellene papolni. Az Isten mentsen meg ettől a' Pedantériától, hogy én a' Poétából Papot, vagy a' Poémából Prédikátziót akarnék tenni: de azt se hiszem, hogy a' melly Poëta mindég tsak hijábalóságokon törí az eszét vagy tsupa bolondságokat ír, méltó vólna akár a' tiszteletre, akár a' Poëtai névre. Gyülölöm

azt, a' ki a' Csapszékben, vagy a' Lakodalomban is mindég imádkozik: de azt sem betsülöm, a' ki a' Templomban is helyyehullyáskodik. A' ki mindég feszes, seriöz, valódi, Pedátnak hívjuk, de a' ki mindég tréfál 's nevet, bolondnak tartjuk. Elegyíteni kell a' kettőt a' tréfát a' valódival, az erköltsit a' gyönyörködtetővel. Így miscetur utile dulci, melly a' Poétának fő rendeltetése.

Alkalmaztassuk ezt Csokonayra. Kitsoda erköltsibb mint ő a' maga Távaszszábann, 's Rhédeyné felett a' Halhatatlanságról tartott Poémájában? mitsoda Instructivumabb mint az ő Virgilius Georgiconja? (mellyet örökre lehet sajnálni hogy egy része elveszett) szívet nemesítőbb mint az ő Lillája? szelídítőbb mint az ő Amaryllisa? Azonba mind egész Poémák, némelyek pedig csak azért is betsesek, mert a' Magyar Litteratúrát újjal gazdagítják? Megfordítva: mitsoda tréfásabb mint a' Csikóbörös Kulatshoz írt Ének; nevettségesebb mint az egész Dorottya, vagy a' Béka Egér hartz? És a' valódi, hasznos erköltsi, kidolgozott egész Poémáknak öt hat Darabja mellett: könnyen elszenvedek én egy kevésbé Interessans vagy bohoskodó Töredéket.

De nem annyira az, a' mit Csokonay írt: mint az a' mit nem írt: de írni akart, és a' hogy írni akart: ez az a' mi ötet a' Vásári Poétáknak sergétől megkülömböztette, 's neki tiszteletet szerzett volna. Ő tudni illik értebb ésszel már többnyire minden eddig való munkáit haszontalanságoknak állítván: olyan munkára tö-

rekedett, és szentelte életét, mely mind néki, mind nemzetének ditsőségére vált volna. Az Árpád tudni illik, a' siralmas emlékezetű Árpád, ez a' még születése előtt, a' maga burokjába belé fűlt szerentsétlen gyermek: Árpád volt az, melybe ő a' maga egész lelkének minden erejét bele akarta lehelleni, 's mellybenn ő a' Magyarokat Árpád alatt Scythiának pusztáinn keresztül vezérelvén, Virgilt, Aeneist, Látiumot törekedett a' Magyar földön fundálni. Méltó gondolat a' Magyar Nemzethez és annak Fátumihoz! Méltó Csokonayhoz! és azokhoz az előre való készületekhez, mellyeket ő e' végre tett. Ezért járta ő öszve tsaknem az egész Hazát, sőt e' végre szándékozott Lengyel országba, és tovább Kiówig, hogy a' Magyar kar és kard által meghódoltatott helyeket esmerje. Ezért hánytá fel minden Hazai 's Külföldi Magyar dolgokról szólló Könyveket, Írásokat. Ezen Magyar Nemzet' és Csokonay' emlék oszlopa felállításaiban, 's ennek részeinek elrendelésében, Criticájábann dolgozott ő már régtől fogva, a' mint erről a' Criticáról a' Dorottyát megelőző Elő beszédjében emlékezik, és ehhez képpst ő minden eddig való elme futtatásit sárnak és ganéjnak állítván, azt akarta, hogy tsak ebből az Árpádból esmérje ötet a' Maradék.

Némeltyek ilyen külömbséget tesznek a' Csokonay Munkáibann, hogy az ő Versei közzül azok, mellyeket Ifjabb korábann tsinált, sokkal könnyebbenn folyók, képzelődéssel elmésséggel tellyessebbek, és így szebbek, gyönyörködtetőbbek: el-

lenbenn a' későbbiekben, mellyeket értebb ésszel, nagyobb tudománnyal, és némely nyelveknek tanulása után írt némémű erőltetést, kevesebb ösze kötést, kelletinél több (eruditiót) tudósságot, a' képzellődésnek, elmésségnek kevesebb vitzkádozását látják.

Ez a' külömbség, olyan formát tenne fel, hogy a' tsupa Ész szüleményi között is lehet derekabb az, a' mit kevesebb 's eretlenebb, mint a' mit nagyobb 's értebb ész szült.

Ez tsudállatos észrevétel mind önnön magábann, mind kivált Csokonayra való alkalmaztatásábann, és alig ha tsak azért nints mondva, hogy megmutassa az illyen Criticus, hogy *Anch' io sono Pittore, En is Festő vagyok*, értek a' dologhoz. De még is tsak kell vallani fundamentomának lenni a' miért mondják! Így veszik fel tudni illik, a' mint gondolom, a' dolgot:

A' Poësisnak lelke a' Megtsalás, vagy a' mint Csokonay mondja az Ámítás, azaz: a' Poëtát a' teszi, hogy ő úgy fesse le a' dolgokat, a' mint azok láttzanak, nem pedig a' mint valósággal vagynak, így gyönyörködtet az. Ő ne tudja példának okáért: hogy a' Nap ál, és a' Föld forog, hanem a' tapasztalás szerént azt írja, hogy a' nap felkél minden reggel, mint a' Völegény az ő ágyas házából, estve pedig ismét lefekszik az ő mátkájához. Ő ne tudja, hogy pázsit az, melly Tavasszal zölddé teszi a' földet, hanem képzelje, hogy a' föld zöld szőnyeggel van beterítve. Ő ne tudja honnan származik való-

sággal a' Szél, hanem képzelje hogy egy rettenetes nagy Hegy hasábann egy rettenetes mord Öreg zablán tartja ötét, és mikor az megereszti, qua data porta ruunt, et terras turbine perflant. Ő netudja, hogy a' Tsillagok miként függnék ott fenn, hanem írja, hogy a' kisíkált ezüst Ég, fényes boglárokkal van kirakva: 's a' többi.

Ha hát már a' Poëta philosophuskodik a' dolgoknak okát keresi, az abstractiók által elrontja 's töri fejét, sokat tanul, sokat tud, 's a' dolgot nem úgy írja le a' mint láttzik, hanem a' mint van, a' valósághoz nem a' képzelődéshez tartja magát: ekkor ő többé száraz speculáns Philosophus, nem gyönyörködtető Poëta. Innen van, hogy ott születtek a' legnagyobb 's derekabb Poéték, kiknek szavai a' Jövendő' késő századjaiba vissza hangzanak, a' hol a' Clima legjobban felhevítette a' képzelődést, és a' természet legszebb festésre való Scenákat tárt ki, mint Olasz, Görög országbann 's Ásiábann. A' Poësis, a' Pictúra, a' Festés, olyan mint a' Vallás. Kell ezeket fedni valami szent homálynak. Ha én p. o. a' reggeli homályba borúlt Természetet festem, sokkal felégesebb mint mikor az én Meridianusomon álló Nap azt megvilágosítja. Ha én a' Vallásnak szent homállyal fedett Titkait felfedezem: azok soha sem lesznek többé oly tiszteletesek, 's megindítók az emberek előtt.

Eddig megy ez az okoskodás, és elég jól megy ez az Okoskodás, mellynek Summája rövideden ide megy ki, hogy a' Po-

Étában elmúlhatatlanul megkívántatik a' Képzelőds' és Festés' Talentoma. Ez igaz is. De azt kérdem:

1-szor. Hát egyedül tsak a' tudatlan, vagy a' nem Tudományos emberekbenn lehetnek e' ezek a' Talentumok? másban pedig, és kivált a' Tudósban tellyességgel nem? Nekem úgy tetszik, hogy ha én a' dolog természetébe eszemmel belátok mint tudós, ez tellyességgel nem akadályoztat meg engemet abba, hogy a' dolognak külső színét is szint úgy lássam szemeimmal, és szintúgy le tudjam festeni mint a' tudatlan. Ki hihetné, hogy a' legjobb Poéták, a' kik festegettek, be ne láttak volna a' dolgok belsőjébe, vagy legalább azt hitték volna, hogy azok úgy vagynak valósággal a' mint láttzanak, és a' mint ők festik? még is azért szépen tudtak festeni. Igen nehéz volna Máró felől feltenni, hogy ő oly nagynak hitte volna a' Fámát, melynek feje az Égig, lábá a' földet éri, és még is le tudta festeni, még pedig úgy, hogy akármelyik tudatlan se különben? Ez egy. De

2-szor. Azt kérdem, hogy egyedül tsak a' képzelőds' és festés' Talentumának, kell e' a' Poétábann meglenni? Én legalább úgy hiszem, hogy valamin minden más Talentomok úgy ezek is tsak akkor érnek valamit, ha ezeket az Ítéző tehetség, és okosság (Bernunft, ratio) melly minden elmeheli tehetségeknek, kivált a' vitzkándozóbbaknak Mentora vezérli, méréskli, és zabolán tartya. Ezt az okosságot és ítélest pedig, a' dolgok belsőjével való foglalatoskodás, az abstrahálás, az

Értség, a' Tapasztalás adja meg az embernek legjobban, és talán egyedül tsak ez a' külömbség az igaz Poëma, és az Századunkat elborított tündéres Romános productumok között, hogy amabbann Judicium, ítélet van, ezekbenn pedig nints. Lehetetlen hát, hogy a' Judicium a' tudomány nevekedésével a' Poëta alább szálljon, és a' Vers rosszabb legyen, vagy is hogy Csokonaynak értebb korábann írt Versei rosszabbak volnának a' Gyermekegébélieknél. Q. E. D.

Virgilius tűzre testálta az Æneist: mivel az az ő éretlen korának ki nem simított szüleménye vólt. Csokonay felől tudom, maga nem egyszer mondta, hogy szégyenli némely éretlenebb korbéli Verseit, mellyek az ő neve alatt a' Közönség kezén forognak, és én valósággal kívánám az ő betsületire, hogy m. u. ő a' Reményhez, a' Pillangóhoz, a' Szélhez etc. írt: a' Diaetai Magyar Múzsának, 's az alkalmatosság szülte Verseinek sok részét vagy soha se írta volna, vagy legalább soha senki se hinné, hogy ő írta. Csokonay mindenütt Poëta, az igaz: de Csokonay csak ott, a' hol a' Genie indította, nem pedig az alkalmatosság, a' Név, vagy Születés nap, az Audentzia, a' mások kedve, vagy a' Maga-haszna.

Hogy pedig az idegen nyelvek tudásának akár az ő eszére, akár az ő nyelvére, vagy szavaira, rossz befolyása lett volna: ez a' megjegyzés, még fundamentom nélkül valóbb mint az első. Ő a' mint már fellyebb mondtam, új szókat vagy telyeséggel nem tsinált, vagy ha tsinált, azo-

kat nem csak egyszerre érti az ember, hanem inkább azt nem veszi észre, hogy azok újjak, úgy a' nyelv természetéből feshetnek ki. Ha pedig Provincializmussal, vagy régi szókkal élt, hiszem ezeket nem maga tsinálta.

Méltó végezetre megemlítenem még azt is, hogy a' mivel még kevés Magyar Poëta ditsekedhetik ötöt a' Külföldiek is ösmérték. Az ő Versei nem egyszer említettnek a' tudós Német Újságokban, és dagad a' Nemzete betsületét szerető Magyar szíve az örömtől, midőn látja, hogy ezek a' Tudóság' Jupiteri nem tsak recensiójokra 's kedvező ítéletekre méltóztatják ezt a' nádlepte fedél alatt danolgotó Bárdust: hanem hogy az ő lelke Német ruhába öltöztvén zengedeztetti az Albis és Rajna; Magyarbann pedig a' Seinénak Szittyá hangra elbámult partjait. Az ő Verseinek nagyobb része lefordíttatott Németre, és Párisbann vólt gyönyörűségem 1807-benn a' Seine patján a' Hóld-világánál némely ott lakó feividúlt Magyaroktól, sőt a' Magyar Dallba szeretett Franciaáktól danolni hallani Csokonaynak a' Csikó börös Kulatshoz írt Énekét, a' mi azolta többször is megesett.

Ama' nagy tudós: de egy sokak előtt tudva lévő és egy másik tsak kevesek előtt tudható Interesse miatt a' Magyaroknak nem nagy Barátja Schlöttzer beszélvén egyszer Letzkéjénn, a' mint az alkalmatosság magával hozta a' Magyar Talentomnak szük vóltáról, hogy még közülök soha sem került vólna valamire való Ember: az ötöt halgotó Magyarok fel-

buzdúltak 's igyekezvén Nemzetünket gyalázó bal-vélekedéséből kivenni, híjába hordták fel előtte a' nagy hírű Németi Pál esmértes Verseit, mellyekkel azt hitték, hogy Schlöttzernek mind a' tíz ezerét leverhetik; híjjába másokat. Ő az ő magas Lelkének büszkeségéből tsak fennyen nevette azoknak zúgolódását. Egyszer lefordíttatják Csokonayból azt a' Piros Hajnal sugallotta darabot:

Szép Hajnal emeld fel földünk felett

AzEgek alatt tündöklő szent fáklyadat etc

mellyet szerentsére könyv nélkül tudtak, és a' Stoicusi makatság habozott; utóljára pedig meg is adta egészen magát, és meg ismerte hogy az valami.

Meghőlt Csokonay 1805-dikben Debreczenbenn az Édes Anya Házánál tsendes-séggel vidámsággal, sött mint a' félig elhújt napnak lankadt sugári némünémű jádzást tsinálni láttatnak az alkonyodási láthatáronn: így ő is halála előtt három órával egy szeretett jó akarójától meglátogatván, ez előtt elnehezedett száját egy ártatlan tréfával zárta be utóljára, mellyet soha többé fel se nyitott.

Akkori Kollégiumi Hivatalom, barátságom, és az édes Anya kérése arra hívánn: én adtam meg neki az Emberiség eránt tartozó utolsó kötelességet, az eltemtetést, minden Esmerőinek kivált az őtet tisztelő 's szerető Kollegiumi Ifiúságnak nagy részvétele, 's megindulása között, kik gyanítván előre, hogy Csokonaynak nem fog megadattatni az az ott szo-

kásbann lévő legtisztességesebb halotti pompa, hogy neki az egész lfiúságot tiszteség' tenni kirendelyék, seregenként jöttek hozzám az eránt, hogy az ő tiszteség tévő megjelenhetéseket tsináljam ki, a' mi félig meddig meg is lett.

Arra a' száraz fára, mellynek fatális nagy rendeltetése az, hogy azon szép Magyar Lélek takarója' a' Csokonay teste' hol fekvését, a' Hatvan Utzai Temető homokjábann mutassa, ez a' Felülírás, melyet akkor zavarodott fővel készítettem, vagyon felmetzve:

Hic jacent.

Ovidius, Virgilius, Horatius

in MICHAELE VITÉZ CSOKONAY

(cum viveret, uniti, cum mortuus, sepulti

Cujus

si Studia quaceras

Erat Ornamentum Studiorum

Decus Rei Patriae Literariae

Gloria Parnassi Hungarici

Exemplum Ingenii ultra aetatem capacis

si Mores

Blandus sine Adulatione

Aequus sine Durtie

Delectans sine Vanitate

Exspiravit Anno Aetatis XXXII o

(quem

Si ex Operibus, Prudentiaque aestimes

Seculum vixisse dicas)

laetus et vividus

Vivens Poetae, mortuus Christiano more

Datus Literis Hungaricis brevi solatio.

Ereptus perpetuo damno

Dignus immortalitate

At eum exstittisse unquam Hungari laetentur

Occubuisse doleant.

Mitsoda érzékenységgel vette légyen a' Magyar Közönség szeretett Poëtájának halálát: megtettzik abból, hogy a' mi még ő előtte soha Magyar Poëtára nézve nem történt, ő néki ez a' legcompetensebb Bíró a' Magyar Közönség tisztelete jeléül Emlék Oszlopot emelni rendelt a' Debretzenyi Temetőbe, de míg az illető Felek azon veszekedtek, mit kellyen az Oszlopra írni? maga az Oszlop elmaradt, és így az Institutum meg nem álhatván (condescendálvánn) maga a' Meritum is elenyészett. Magyarok! még hátra a' Novum!